

Anmeldelser

Danmarks gamle ordsprog. Udg. af Iver Kjær og John Kousgård Sørensen. Bd. IV. Problemata et Proverbia moralia. Hans Chr. Sthens Ordsprog. Udgivet af Iver Kjær, John Kousgård Sørensen og Niels Werner Frederiksen. Det danske Sprog- og Litteraturselskab, i kommission hos C. A. Reitzels Forlag, 1987. 290 s.

Nu foreligger DgO's fjerde bind, der omfatter dels *Problemata et Proverbia moralia* og Anders Sørensen Vedel: *Septem sapientes Græciæ* – hvad titelbladet ikke røber, skønt denne tekst har eget titelblad i det gamle tryk – i alt fire tekster med signaturen Pro, dels en ordsprogssamling af Hans Christensøn Sthen: *Phrasium et proverbiorum latinorum siue vernaculorum farrago siue Congeries quædam*, med signaturen St.

Pro-teksterne I-IV har givet problemer, og indledningerne til netop disse tekster er blevet tilsvarende lange, spændende og af principiel interesse.¹

Som vi skal se, har det været umagen værd.

Problemerne hænger sammen med blandt andet to forhold:

1) at der måtte etableres en ny og anden argumentation end forfatterforholdet for at udgive Pro-teksterne og St-teksten (dvs. Sthen's) i samme bind.

I DSL's forord, s. (7) skrives:

»Ved den oprindelige planlægning af DgO knyttede H. Grüner-Nielsen St og Pro sammen. Grunden var, at også Pro efter hans mening var forfattet af Sthen. Selv om denne opfattelse ikke har kunnet stå for en nærmere prøvelse, er det alligevel af formelle og kronologiske grunde fundet rimeligt at holde de to værker sammen«.

Disse »formelle og kronologiske grunde« er fremlagt i en længere afhandling i I. Kjær's indledning, omfattende en tekst- og kulturhistorisk behandling af det – kun for DgO's principper og oprindelige planer – problematiske i flg.:

2) at af Pro-teksterne:

»Kun ProII og først og fremmest III er i en nyere tids snævrere forstand ordsprogssamlinger, men da bogen teknisk udgør en helhed, og da ProI, i nogen grad, og ProIV, i mindre grad, har forbindelse til ordsprogstraditionen, er alle fire dele i fuldstændig form medtaget i DgO«. (Udg. s. 12).

De »kronologiske grunde« refererer til samtidigheden mellem de udgivne tekster, ca. 1600. Men heller ikke kronologien er problemfri. Den gøres til genstand for dybtgående boghistoriske detailstudier for at afsløre mulige fejldateringer. Og argumentationen for de »formelle grunde« er tungtvejende. Den bygger på et fælles træk, den særlige *fragstykke*-form, som kan findes i alle teksterne, bortset fra den traditionelle ordsprogssamling ProIII.

Hvad er så et *fragstykke* for noget? I denne forbindelse et ordsprog, eller en

ordsproglignende tekst, der er brudt op i et spørgsmål (fragstykke) og et (gen)svar. Vi vælger som eksempel begyndelsen til nr. 7 i ProI (Udg. s. 105):

»Huo finder best huor Skoen trycker? Suar. Den der haffuer hannem paa. Saa er det oc med den der haffuer en hemmelig sorg, ingen veed hans leilighed bedre end hand selff: Mand pleyer at sige, At ingen gaar hin anden saa nær, at hand veed huor hannem lider eller er om hierte...«.²

Som bruger er man godt tilfreds, for det er vigtige tekster. Og hvorfor ikke glæde sig over, at der opstod problemer? Ellers havde Udg. ikke været nødt til i indledningen at fremlægge forskningsresultater, der går langt udover, hvad man kan vente i en tekststudgave, og kan man tilføje – uden at forklejne de tidligere bind – hvad man plejer at få i DgO.

Et tredje problem i udgivelsesarbejdet kommer af, at nummereringen præjudicerer afgørelser vedr. den registrant over alle ordsprogene, som skal afslutte DgO. Problemerne skærpes her, fordi kun én af de i dette bind udgivne tekster er en traditionel ordsprogssamling, nemlig ProIII. Hvad skal man stille op med den del af det spændende stof i de andre tekster, som ikke uden videre falder på plads i en registrant over danske ordsprog?

Denne problematik behandles af Niels Werner Frederiksen i kapitlet *Udgaven*.

Alle de i bindet udgivne tekster er etableret af N. W. Frederiksen, hvis konferensspeciale behandlede emnet: »Kildemateriale til den danske ordsprogstradition 1500-1700«. I DSL's forord s. (7) skrives, at da

»eksempelmaterialet i væsentlig grad var hentet fra Pro, da og afhandlingen i flere henseender var nybrydende, var det naturligt at bede N. W. Frederiksen om at påtage sig udgivelsen af bind IV.

Han fik etableret teksten både til Pro og St, men da han derefter modtog fuldtidsansættelse i gymnasieskolen, havde han ikke mulighed for at skrive de planlagte indledninger«.

Herefter påtog værkets hovedudgivere sig at skrive indledningerne, J. Kousgård Sørensen til Sthen, I. Kjær til Pro-teksterne, bortset fra kap. VIII: *Udgaven*, som er skrevet af N. W. Frederiksen.

I forordet gøres naturligvis nøje rede for N. W. Frederiksens forskningsmæssige bidrag til de to indledninger.

Indledning til Pro-teksterne

Under signaturen Pro bringer DgO (udg. s. 103-229) et bogværk fra 1611, på hvis første titelblad læses flg. (Facs. af titelbl. udg. s. 101):

»PROBLEMATA ET Proverbia moralia. Det er, NYTTIGE OC artige Fragstycker oc Ordsprog, ved forstandige giensuar vdlagde oc forklarede. L.P.I.S.R. Item, de Siu Vise Mesters i Græcia skøne Sprog oc Sententzer. Prentet i Kiøbenhaffn, 1611.«

Bogværket Pro omfatter fire tekster, ProI-III og ProIV. ProIV har i udg. fået den specificerede signatur: SeptSap. Denne tekst har i det gamle tryk yderligere eget titelblad, skønt den er nævnt også på det første.

Er bogværket Pro faktisk trykt i året 1611, og af hvem? (s. 13-21)

Der indledes med en »typologisk« (det vil her sige en »trykteknisk«) bestem-

melse af værket. På grundlag af Lauritz Niensens undersøgelser (1921, 1923 og 1934) nås frem til, at værket som helhed er

»et Vingaard-tryk *efter* Vingaard og/eller et Sartor-tryk *før* Sartor [Anm.s understregninger]. Begge bestemmelser er overraskende og utilfredsstillende, men hypotesen om eftertryk kan måske bringe brikkerne på plads« (s. 17-18).

Der argumenteres nu for, at ikke blot bogens Vedel-tekst, ProIV = SeptSap, der som dansk tekst tidligst kendes fra et tryk produceret af L. Benedict 1572, er et eftertryk, men at også bogens første del, ProI-III, er det.

Det er afgørende for Lauritz Niensens og nu Udg.s argumentation, at de normale og kommercielt relevante henvisninger til trykker og bogfører ikke findes. På de to titelblade læses blot »Prentet i Kiøbenhaffn« lige som på de Vingaard-eftertryk Lauritz Nielsen har behandlet. Denne manglende indicering, at man har omgået De Højlerdes censur eller andres privilegier. Udg. har utvivlsomt ret, men man studser over argumentationen. 1611 er jo ét bogværk. Hvis der var henvisning til bogtrykker og -fører i den første del, ville ophavsmanden til den anden del jo også kunne efterspores. Derfor er dét, at den anden del ProIV = SeptSap er et eftertryk, ikke uden videre et argument for, at den første del ProI-III også er det.³

Udg. sammenfatter (s. 19):

»Uanset om trykkeåret er ægte eller falsk, og uanset om netop Sartor er trykkeren, så er hovedresultatet urokket: det må på grundlag af det fremførte anses for overvejende sandsynligt, at Pro 1611 er et eftertryk af et ægte Mads Vingaard-tryk«.

Et sådant ved vi ellers ikke noget om. Man regner med at Vingaard ophørte med at trykke ca. 1600.

Der kan således argumenteres for, at Pro-teksterne kan være redigeret i slutningen af 1500-tallet.

Hvem blandt de mange kandidater er redaktør(e)n af Pro? (s. 21-37)

Hermed er de kronologiske rammer sat for eftersøgningen af redaktøren til de 4 Pro-tekster. De kryptiske bogstaver på Pro-titelbladet 1611: L:P:I:S:R. er et af de spor, som detektiverne har måttet forholde sig til. Herudover har forskningen taget afsæt i mange (besynderlige) indicier.

Udg. rydder nu med en velgørende kritisk sans op i den hidtidige, ganske omfattende, forsknings bud (inkl. Udg.s eget bud på Pouch i DgO.V), der har koncentreret sig om tre mulige forfattere/redaktører.

Udg.s konklusion (s. 36-37):

»Resultaterne ... er uægtelig magre. Den eftersøgte person er en præst, der har levet omkring 1600, som repræsenterer en tidstypisk forening af lærd og folkelig humanisme, og som har kompileret og kommenteret ProI, sandsynligvis ProII og muligvis ProIII, men i alt fald ikke ProIV. Personens navn gemmer sig muligvis – men sikkert er det bestemt ikke – i titelbladets kryptiske bogstav-række. Der er ingen holdbare argumenter for, at personen skulle være identisk hverken med Peder Hegelund eller med Hans Christensøn Sthen. Og han er af gode grunde ikke identisk med Ludvig Jenssøn Pouch, for en sådan person har ikke eksisteret. Ingen spor peger i retning af en bestemt person uden for de tre nævnte. Kort sagt: vi aner ikke, hvem der har lavet denne centrale danske ord-

sprogsbog, og – medmindre nyt materiale dukker op – vil vi næppe heller nogensinde få det at vide.«

Forhåbentlig vil man i den fremtidige udforskning af Hegelunds og Sthens forfatterskaber finde frem til den grundige behandling af disse problemstillinger, såvel i Kjærs indledning til Pro-teksterne, som i de andre DgO-bind, der behandler de pågældende personer (DgOIII & V).

Udg. kan derefter gå over til at behandle flg.

Findes der forbilleder for genrene i Pro? (s. 37-60).

Udg. tager sit udgangspunkt i ProI og den erkendelse at:

»hvis den ikke havde været en del af kompilationen Pro, ville dens plads i DgO have været tvivlsom« (s. 37).

I sin genrebestemmelse lægger Udg. vægt på en hypotese om funktionen (s. 37-38). At kompilationen »af ordsprog, sentenser, citater, leveregler etc., som næsten alle er opdelt i spørgsmål/svar« ... »er forbundet med andre ordsprog og citater og vedføjede exempla og moralske og kristelige betragtninger«, og at det hele synes at pege på en funktion som hjælpebog for prædikanter. Som vigtige indicier anføres et par citater. I ProI, 136 refereres til »Guds Ords tienere« med et »Wi« og i ProI, 138 refereres til en bestemt prædikentekst »Luc. 10« til »Dominica 13. Trin.« Hertil kan føjes tiltalen: »du«. Det er i hvert fald en kirkeligt uddannet pædagog, der taler.

Det er velkendt at reformationstidens prædikanter yndede ordsprog. Men hvorfor er de brudt op i spørgsmål/svar, fragstykker, problemata?

Også spørgsmål/svar-formen er velkendt fra samtidige didaktiske dialoger, men her er det ikke didaktik, det drejer sig om (udg. s. 41-44), ej heller samtale.

Det er jo ikke almen viden, en indlært lektie, eller logisk sans, der gør det muligt at finde svaret, men et helt tilfældigt forhåndskendskab til et specifikt ordsprog. Udg. bruger (s. 41) som eksempel: ProI, 110:

»Huad er en løbactig Quinde?« »Hun er Dieffuelens Limstang«.

Det er nærmest gåder, og blandt dem de pjattede og vittige.

Et beslægtet værk er folkebogen *Præstepinen* fra 1602, opr. tysk af Michael Sachse (jf. Kjærs note 78 og BibDan. I. sp. 77-78). Spørgsmål og svar bygger her på bibelshistorien, f.eks. (fol. 141r):

»Huilcket Barn er eldre end sin Moder? Suar.

Christus Guds euige Søn, født it sant Menniske af Jomffru Maria«. ⁴

Udg. har forgæves ledt efter forbilleder og konstaterer (s. 55):

»Samlinger af spørgsmål/svar-opdelte verdslige ordsprog har ikke kunnet påvises i samtidig nordisk eller europæisk tradition uden for Pro I, II og St. I den forstand synes der at være tale om enestående værker.«

Udg. mener på denne baggrund, at inspirationen til den formodede nyskabelse skal findes blandt bogværkets egne tekster, nemlig i ProIV, Vedels *Septem Sapientes Græcia*, SeptSap, som er en udløber af en lang tradition fra 600 f.Chr. Vedels nøjagtige kilde er dog ikke identificeret.

»Hovedbestanddelen er ... oplysninger ... om syv førsokratiske græske filosofier, efterfulgt af nogle sentenser, som ... hævdes at udtrykke deres livsvisdom. Disse sentenser er i normal fremsættende form. Men efter hvert af de syv

afsnit med sentenser ... følger et afsnit med spørgsmål og tilhørende svar, som vedkommende filosof skulle have givet herpå.«

Det er selvsagt fiktion, som Udg. bemærker:

»Ingen har ... nogensinde spurgt Thales: »Hvad er vanskeligt?« Hvorpå Thales har svaret: »at kiende sig selff« (SeptSap fol. A5r)«, udg. s. 56.

Da forbilledet for den specifikke *fragstykke*-form altså kan være at finde i Vedels tekst, ProIV (= SeptSap), sammenfatter Udg. (s. 58-59):

»... er det en nærliggende hypotese, at gådespørgsmålene i Vedels dengang udbredte SeptSap har inspireret fragstykke-forfatteren til før 1611 at sammenstykke ProI ved transformation af sentenser, ordsprog etc. til gådespørgsmål i overensstemmelse med tidens velkendte bibelske gådespørgsmål. Derefter har han (eller en anden) taget Peder Låles ordsprogssamling for sig og transformeret et større udvalg til gådespørgsmål. Resultatet er blevet ProII. Endelig betyder medtagelsen af ProIII, som er en almindelig alfabetisk ordnet ordsprogssamling i traditionel fremsættende form, at der er givet rigeligt stof til de transformationer fra ordsprog til gådespørgsmål, som brugerne af Pro/SeptSap nu måtte være i stand til at udføre på egen hånd«.

Således kan selv ProIII inddrages under fragstykke-kategorien som fællesnævner for dette DgO-bind's tekster.

Udg. finder en væsentlig støtte (men åbenbart ikke en alternativ årsagsforklaring) for sin kombination af disse ordsprogsgåder med prædikengenren i ét af de teoretiske notater på latin om ordsprog, som H. C. Sthen bl.a. gjorde i en bog af Melchior Jäger (*Precationes et Meditationes piæ*, 1592), her citeret i oversættelse efter udg.s note 114:

»Af et *axioma* eller *proverbium* fremdrages og formes et *problema*, og af et *problema* formes omvendt et *axioma* eller *adagium*. Til eksempel: »Herrens [dvs. ejerens] øje gør hesten fed – det er et proverbialt *axioma*; det kan nu omformes til et *problema*: Hvad mon det er, som bedst gør hesten fed? Svar: Herrens øje. (Naar ... gaar til), tilføj begrundelsen.«⁵

Man kan kun være enig med Kousgård Sørensen, der gennemgår notaterne i sin indledning til udg. af Sthens ordsprog (s. 236, note 11):

»Det må være en opgave for senere forskning at finde frem til Sthens grad af originalitet i denne sammenhæng«.

Når man tør nævne ordet originalitet ligger der deri, at Sthen bruger danske eksempler i sine notater (udg. s. 237 note 16).

Udover dette spor, der peger mod teoretiske forbilleder i didaktisk-retoriske værker i den philipistiske tradition,⁶ kan jeg pege på nok et.

Udg. (og N. W. Frederiksen) har været vidt omkring i eftersøgningen efter paralleller. Anmelderen kender så lidt som Udg. samlinger, der svarer til signalementet, men finder anledning til at nævne et spor, som ikke synes at være fulgt.

Uden at drage i tvivl, at hovedformålet med de her udgivne Pro-tekster og Sthen-ms. er pædagogisk-opbyggeligt, f.eks. prædiken-forberedelse, som udgiverne hele tiden indsnævrer det til, kunne forbilleder meget vel tænkes at forekomme i en anden slags tekster, hvor vittige gåder findes optrykt: Bøger om »Selskabslege«. Forlægget findes næppe blandt de få tryk i *BibDan*. (1877)I. under overskriften *Spil og Leg*.⁷ Men i den internationale faglitteratur, som ci-

teres i forbindelse med barokkens selskabslege, f.eks. Harsdörffers »Gesprächspiele«, kan åbnes ny jagtmarker for detektiverne. Forskere som Crane 1920, Zeller 1974, Strosetzki 1978, der har behandlet renaissance- og barokværker af forfattere som f.eks. Guazzo, Bargagli, Sorel m.fl. Specielt er vel Charles Sorel's omfattende værk *Maison des Leux* nævneværdig.⁸

Den samme nære sammenhæng mellem gåde/leg og opbyggelig didaktik med eller uden henvisninger til perikoperne og dermed »prædikenforberedelse«, som udgiverne (ss. 59 og 245) plæderer for, kunne jo tænkes at slå igennem i bogværker, som en senere tids bibliografer⁹ så har indført under kategorier som »spil og leg«, »spøg og skæmt«, »Facetiæ«, netop fordi der ikke var f.eks. bibelcitater i dem, som kunne henføre bøgerne til mere seriøse bibliografiske kategorier.¹⁰

Det forekommer mig, at rammen »selskabslege« passer ret godt med Udg.s afsluttende karakteristik i afsnittet om *Genrerne, forbillederne, helheden* (s. 61):

»Gådespørgsmålene i ProI hører ikke til de mere vellykkede repræsentanter for den dengang så yndede genre. Den ukendte præstemand, der i Christian den IV's dage har formuleret disse »Nyttige og artige« gådespørgsmål, har ikke sjældent arbejdet så ureflekteret og mekanisk, at vrøvlet ikke synes langt borte. Pro's naive, men også undertiden fiffige, ytringer, skal dog efter deres hensigt ikke måles med en akademisk alen. Trods det fornemme aristoteliske ord »Problemata« på titelbladet, og trods værkets mange lærde aner fra århundreders europæiske kulturtradition, må det færdige provinsielle værk karakteriseres som et jævnt og noget klodset forsøg på humanistisk folkelighed.«

Eller kunne man tilføje: underholdning af den lidt platte og pjattede, men dog ikke uanstændige art, som en Per Degn gav til bedste: »Hvem slog den halve verden ihjel« osv.? Jf. Præstepinen ovf., der næppe heller tåler den akademiske alen, men alligevel er ganske morsom. Hvorfor ikke sige det?

Før vi råber alt for højt hurra over den nationale præstation, at have skabt denne enestående genre »Samlinger af spørgsmål/svar-opdelte verdslige ord-sprog«, ved efterligning af SeptSap, var det måske værd at sikre sig, at alle spor var fulgt om ikke til enden så dog et stykke længere. Jeg kan ikke love resultater, men brugerne ville også have glæde af et negativt svar ved en sammenligning med værker fra denne underholdningsgenre.

Hvilke kilder er materialet hentet fra? (s. 61-85)

ProI s. 62-70¹¹. De til fragstykker transformererede ordsprog i *ProI* er hentet mange steder fra. Hovedkilden er Egenolphs *Sprichwoerter, Schoene, Weise, Kluogredenn* 1548.¹² Hertil kommer flere indskud.¹³

»Hver kilde er brugt inden for en afgrænset del af *ProI* og derefter som regel lagt væk. Resultatet er blevet en mosaik, men mosaikken er lagt med så megen sproglig og stilistisk behændighed, at læseren får indtryk af en i det store og hele harmonisk helhed og knap nok bemærker sammenføjningerne. De kvantitativt dominerende kilder ... er udenlandske, men det danske element i kilderne er alligevel så fremtrædende, at det på dette grundlag må anses for overvejende sandsynligt, at kompilationen fra begyndelsen er dansk.« (s. 70).

Ja, Anm. ville formulere det således: den, der har ansvaret for den endelige

strukturering, må nødvendigvis have kunnet dansk. Det svarer til det indtryk, læseren af ProI får; men hvorfor fremlægges ikke flere konkrete indicier på denne homogenitet, f.eks. en undersøgelse af fælles mønstre i kompositionen i de enkelte afsnit, jf. f.eks. de otte modi til behandlingen af en *chria*?¹⁴ Således at man ikke har nødt til støtte sig på negative argumenter:

»Denne konklusion underbygges yderligere af, at det – trods ganske omfattende eftersøgninger – ikke har været muligt at påvise en sådan trykt udenlandsk kompilation« (s. 70),

et ræsonnement, der ikke vejer helt så tungt i betragtning af de uafsøgte felter jf. ovf. om dels selskabslege dels teoretiske værker, der behandler brug af metaforer/citater/ordsprog i prædikener som Sthens notater i Jägertrykket.

*ProII s. 70-73*¹⁵ (s. 71):

»ProII består af i alt 137 spørgsmål/svar-formede ordsprog, og af disse har de 133 deres grundlag i Peder Låle-samlingen. Selv om hverken Peder Låle eller Christiern Pedersen er nævnt, er det utvivlsomt, at kompilatoren af ProII har haft Peder Låles ordsprogssamling i Christiern Pedersens udgave, Paris 1515, (PL B) liggende foran sig«.

Men han har exciperet Låle bagfra (s. 71),¹⁶ jf. om positionsanalysen i det flg. Udg. kommenterer det mærkelige træk, at overskriften lyder:

»Atskillige andre problemata oc Proverbia i Spørsmaal korteligen forfattet«, som var det sidcordnede størrelser og ikke netop *proverbia* omformet til *problemata*. Dette styrker ikke tilliden til den gamle udgivers bevidsthed om, hvilke genrer det er, han har med at gøre.

*ProIII s. 73-80*¹⁷ er den eneste almindelige ordsprogssamling i bogen. De 1566 numre er ordnet alfabetisk efter første bogstav. Men indenfor hvert bogstav foretages ingen systematisering; dvs. at rækkefølgen kan komme til at afspejle den rækkefølge, i hvilken de er indført fra kilderne. (s. 74):

»Da de samme kilder normalt i samme fase vil levere ordsprog til flere forskellige bogstaver, vil kilderne aflejres i samme rækkefølge inden for de af begyndelsesbogstaverne bestemte afsnit. Den enkelte kilde kan derfor komme til at udgøre en art geologisk lag, der strækker sig gennem flere afsnit. Placering i et sådant lag kan være et væsentligt kriterium ved bestemmelsen af kildeafhængighed. Positionsanalysen supplerer mere traditionelle metoder som sammenligning af ordsprogenes rækkefølge i den långivende og den modtagende samling, og sammenligning af detaljer i ordsprogenes formulering«.

I følge DSL's forord (s. 7) er denne positionsanalyse udviklet af N. W. Frederiksen. Den forekommer enkel og genial, og man kan have svært ved at tro, at den ikke skulle have været brugt før. Som praksis er den utvivlsomt andre end undertegnede bekendt ved analyser af andre kompilationsværker som f.eks. vokabularier. Metoden er vel blot ikke benævnt som en »metodik«. Dens bærende idé er systematisk at tilskrive rækkefølgen kildeværdi vedr. exciperingsproceduren, der antages at være hensigtsmæssig. Han må derfor også anvise metoder til at undgå den risiko, at rene tilfældigheder tilskrives beviskraft vedr. denne procedure.

Positionsanalysen i brug viser f.eks., at stof fra to hovedkilder Vedels *Den danske Krønike* (DDK) 1575 og Ranchs *Kong Salomons Hylding* (KSH) forekommer således, at det er klart, at KSH er udskrevet først. Endvidere at

»Laget fra KSH ligger aldrig klos på det første lag fra DDK, en eller flere kilder er altså udskrevet i mellemtiden« (udg. s. 74).

Kompilatoren har udskrevet ordsprog fra DDK i tre faser, først fra teksten, så fra registeret og derefter fra teksten igen. Mellem den første excerpering i teksten og excerperingen i registeret har kompilatoren brugt andre kilder, mens den anden excerpering af teksten ligger lige efter excerperingen af registeret.

Dette er blot smagsprøver på Frederiksens resultater (jf. note om ProII). Der er fundet flere kilder, men ikke til alle ordsprog. Udg. kan konkludere, at »ProIII er blevet til ved skrivepulten. Intet tyder på at kompilatoren har indsamlet ordsprog fra mundtlig tradition. Og han har på ingen måde bestræbt sig på kun at bringe ægte ordsprog«. (udg. s. 80).

ProIV s. 81-85¹⁸. SeptSap er et anonymiseret eftertryk af den tekst, som Vedel fastlagde i udg. fra 1572, med enkelte ny fejl og udeladelse af Vedels fortale. Det må være én af de mange udgaver, som denne salgssucces fik.¹⁹

Men hvilke er så Vedels kilder? Her kan Udg. ikke være forpligtet, men kommer dog med en redegørelse (82f.), hvoraf flg. er af principiel interesse, fordi Udg. meddeler flg. vedr. det af ham udpegede forbillede for de verdslige fragstykker i Pro I-II, nemlig SeptSap.²⁰

»Når Vedels SeptSap af den ukendte kompilator eller bogtrykker er føjet til compilationerne ProI-III, så virker en sådan ProIV – trods Vedels bestræbelser på tilnærmelse til dansk ordsprogsstil – umiddelbart som et fremmedelement. Men når man ved, at to for Pro-kompilator(erne) velkendte ordsprogssamlinger, Francks og Egenolphs, begge bringer en version af de syv vise, så bliver kombinationen af teksterne mindre overraskende. *De syv vises sentenser har af humanisterne kunnet opfattes som en del af ordsprogstraditionen ...* [Anm.s. understregning].«²¹ (Udg. s. 85).

Hvor er Pro-teksterne senere udnyttet? (s. 85-90)

Det er kun ProIII, der har været udnyttet af senere ordsprogkompilatorer. Andet kan ikke bevises, og andet angives ikke at være undersøgt af udgi-verne.²²

Her skal kun nævnes modtagerteksten R, fordi den palæografisk kan dateres til sidste fjerdedel af 1500-tallet. Hvis en så snæver datering er tvingende (jf. udg.s note 165) er den altså ældre end den udg. fra 1611, som ligger til grund for DgO.'s ProIII-tekst.

R er signatur for Hans Thomissøns Ordsprog, der er udgivet i DgO. II,9-112. Udg.'s ræsonnementer bygger på en undersøgelse af rækkefølger og aflejringer fra flere kilder. Det kan vises, at der ikke kan være tale om en fælles kilde for R og ProIII, og at ProIII på en eller anden måde må være ældre end R, der sandsynligvis er fra 1500-tallet (jf. ovf.).²³

Dateringen og placeringen (s. 90-94)

S. 93-4 læses:

»Selv om flere forhold ikke er tilstrækkeligt oplyst, er det muligt på grundlag af ovenstående at sammenfatte en række konklusioner:

Pro/SeptSap 1611 er en anonym bogtrykkerkompilation. Intet tyder på, at

der i forbindelse med tilvejebringelsen af denne kompilation er udført nogen form for selvstændigt arbejde.

De fire dele af kompilationen har forskellige oprindelser og dateringer:

ProIV bygger på Vedels tekst 1572;

ProI-II er sandsynligvis et eftertryk af et Vingaard-tryk, der må dateres til 1585-1600,²⁴ (evt. 1585-96);²⁵

ProIII har en anden kompilator end ProI-II, samlingen er blevet til i håndskrift 1585-1600, og den er muligvis kombineret med ProI-II allerede i det postulerede Vingaardtryk.

Helheden Pro/SeptSap er med hensyn til kombinationen af Pro og SeptSap først skabt 1611, men alle fire dele har eksisteret før 1600 i trykt og utrykt form, og ProI og II (og muligvis ProIII) har været kombineret i trykt form allerede før 1600.

Den på det foreliggende grundlag rimeligst mulige model til forklaring af Pro/SeptSap's tilblivelse og datering vil herefter se således ud:

PRO IV	Pro I-II. Pro I ældst	Pro III
kompilator og oversætter: A. S. Vedel	kompilator(er): ukendt(e)	MS 1585-1600
trykt: Lor. Benedicht	(L. P. I. S. R. ?)	evt indgået i x,
1572, i alt 4 tryk bevaret før 1611	trykt: Mads Vingaard 1585-1600 (1585-1596?)	men anden kompilator end Pro I og II
	betegnes: x	

↓
Pro/septSap 1611
bogtrykker og forlægger: anonym
(Sartor?)

↓
Pro/SeptSap 1624
bogtrykker: Jørgen Hantsch
forlægger: Jens Lauridssøn Wolf«

Hvordan er udgivelsen lagt til rette? (s. 94-100)

Her skal ikke fortælles om de alm. udgivelsesprincipper, men om hvordan Udg. tager hånd om netop ordsprogsstoffet.

Udg. (og i dette afsnit af udgaven hedder »Udg.« N. W. Frederiksen) bruger ordet *udskille* på en forvirrende måde (se s. 97 lige før midten). Meningen er: »medtage/registrere som ordsprog«. Det modsatte af, hvad man forventer ud fra dagligsproget. »Registrere som ordsprog« vil sige nummerering eller særnummerering til brug for det kommende registerbind. Ved særnummerering har jeg forstået flg.: et ordsprog, der er benyttet til forklaring af et andet ordsprog, får det samme nummer som det ordsprog, det skal forklare, + litra. Alt-så ordsprog 29 forklares med ordsprog 29a.

Udg. bemærker her, at ved enkeltord, der kunne minde om ordsprogsrester, er praksis ved udgivelsen af ProI mere restriktiv end ved udgivelsen af ProIII, (se ProIII-, 1469a) og Peder Syv DgO Bd. VII, idet samlingens karakter af me-

re regelrette ordsprogssamlinger i de sidstnævnte har medført, at også dette stof (enkeltord) må medtages, men altså ikke i ProI, hvor kun en del af ordstofet har med ordsprog at gøre.

Derfor finder han anledning til at præcisere Ordsprogsdefinitionen s. 96 efter Kjær og Holbek:

»de, der har samlet materialet, har i nogen udstrækning haft kendskab til dets brug, de kalder det for ordsprog, altså er det ordsprog« (OiD,²⁶ 1972. p. 14.«

Men det kan Udg. som nævnt ovf. af gode grunde ikke bygge på her. Teksterne i deres helhed er jo ikke præsenteret som ordsprog af kompilator (jf. ovf. om overskriften til ProII). Så hvor går grænsen?

S. 96f. læses:

»I det følgende vil der blive gjort rede for det materiale, der er medtaget, selv om det ikke opfylder OiD's afgrænsningsforslag.

Som hovedregel nummereres sætninger, som også kendes fra andre af de ældre ordsprogssamlinger i DgO, heriblandt ProIII. Hermed er der også udskilt stof, som ikke umiddelbart opfattes som ordsprogligt i konteksten, fx 42e »Vor HERRe alting boder oc ingen breider« (< »oc haabe til vor HERRe som alting boder oc ingen breider«) jvf. Syv 3478: »Gud alding bedrer og intet breder (dvs. bebreider). Grundlaget for disse afgørelser er ikke refereret i noteapparatet, men vil kunne efterspores når registerbindet foreligger. *Ordsprog er altså her defineret som materiale i DgO.* [Anm.s understreget].

Denne udvidede definition har endvidere medført, at der [til registeret] er medtaget [dvs. nummereret] stof, hvor overensstemmelsen med en anden ordsprogssamling, og det vil i praksis sige Syv, sandsynligvis er en følge af kildebennyttelse. Selv om stoffet ikke har ordsprogskarakter i ProI, er det altså af en senere samler opfattet som ordsprog(sliggende). Og vi følger her periodens afgørelse. Fx. 17a: »Naar Haffuiit er stille / oc Veyret er til ville / da kand man icke kiende en god Styremands oc Skibsmands konst«. Sætningen står i et længere stykke, der er direkte oversat efter Seneca; den genfindes næsten ordret Syv 7896, der efter al sandsynlighed har Pro som kilde.«

Herefter (s. 97) diskuteres afgrænsningen i forhold til citater. Citater med anført kilde nummereres ikke.²⁷ Men hvis samme citat findes uden kildeangivelse i en anden tekst, hvorfor så ikke give det et nummer til registeret. Så er det jo infinit (dvs. ophavsmanden er ikke nævnt, jf. note). Og det nummereres så uden at støde principperne – formelt.

Man aner grunden: Ordsproget vil efter Udg.s principper uundgåeligt blive optaget i registeret fra den tekst, hvor det er brugt infinit. Hvis man ville udelade det (som ikke-ordsprogligt), fordi forskningen i dag kendte ophavsmanden, hvad skulle man så gøre ved alle de ordsprog, man måske kunne finde en ophavsmand til, hvis man søgte lidt længere? Altså må det med. Det er den gamle kompilators anførelse som infinit eller finit, der gælder.

Men hvis nu kilden med den infinite tekst er den seneste kronologisk, går der brok i sagen. Det ville smage af uredelighed at udelade det ældre belæg, fordi det er finit. Den infinite form, som Udg. ved er sekundær, ville komme til at fremtræde som primær. Og en bruger, der står med den finite form i sin Seneca i den ene hånd og DgO's kommende register (over infinite) i den anden,

ville tro, at Udg. og ordsprogsforskningen kunne tages til indtægt for, at den sekundære infinite form, med det korrekte ordsprogspræg (dvs. manglende op-havsmand), var en primær og »folkelig« tekst, der blot tilfældigt var overleveret senere end den finite. Og det går jo ikke. Det ville være en for stor indrømmelse til romantiske forestillinger, og til det synspunkt, at det overhovedet ville være muligt at gennemføre en klar differentiering mellem såkaldt lærde og såkaldt folkelige ordsprog på historisk grundlag.

Jævnfør s. 97m:

»Hovedprincippet har som sagt været at udskille [dvs. nummerere] stof, der kendes fra de øvrige samlinger. Men derudover er der medtaget stof, der blot viser ordsprogets stilistiske særegenheder. Det kan være ordsprog, der tilfældigvis ikke er belagt i det øvrige materiale, men der kan også være tale om kompilatorens egen bestræbelse på at danne ordsproglignende sætninger.

Kriteriet opererer altså med noget, man kunne kalde ordsprogsvilje hos forfatteren/kompilatoren af ProI [Anm.s understregning]. Dvs. en vilje til at danne sætninger, der i deres prægnante udformning kan fungere på lige fod med de genuine ordsprog.«

Også ordsprog der efterligner Egenolph i mindre prægnant form medtages.

Fremmedsproglige ordsprog medtages ikke. »Hvad der synes at være rene oversættelser, er ... normalt kun medtaget i de tilfælde, hvor skribentens ovenfor omtalte ordsprogsvilje synes at have været til stede« (s. 98 øv.).

Man griber sig i at tænke på konsekvenserne af denne sidste afgørelse for en række ordsprog i de andre bind? Og lykønsker sig til ikke at skulle træffe afgørelsen.

Det er svært at overskue, men det lader til, at Udg. mener at være nået frem til at beskrive »udskillelsesproceduren« således, at den svarer til kravene i OiD, jf. ovf.; for s. 98m skrives:

»Som det vil være fremgået af det foregående, er der anvendt en ganske bred ordsprogsdefinition ved udskillelsen [dvs. nummereringen] af det ordsproglige stof. I tvivlstilfælde er det foretrukket at opfatte stedet som et ordsprog, sådanne steder er derfor udskilt og nummereret. Det er først og fremmest sket af hensyn til registreringen i registret og dermed brugerens mulighed for sammenføring af beslægtet materiale. Men trods denne bestræbelse kan der selvfølgelig være ordsprogligt materiale, der er undsluppet opmærksomheden. Afgrænsningen af ordsprog over for beslægtet materiale er ikke i overensstemmelse med en moderne parømiologisk betragtningsmåde. Men der er nok tale om en anskuelse af det ordsproglige, som ikke ligger langt fra det syn, samtidens kompilatorer har haft, hvis vi skal dømme ud fra deres samlinger og den viden, vi har om deres kilder.«

Indledningen til Sthen-teksten, St (s. 250-290)²⁸

Indledningen til udgaven af Sthens manuskript er skrevet af Kousgård Sørensen. Og der er allerede citeret flittigt fra dens hovedpunkt, via Kjærs indledning, nemlig Sthens betragtninger over ordsprogsgenren, (jf. s. 236:)

»Han er i en vis forstand Danmarks første parømiolog.«

Hovedkilden til St er Peder Låle. Næsten 700 af samlingens 1068 dansksprogede numre findes i PL. (Udg. s. 239-40:) St har ligesom ProII (i store træk har

det, udg. s. 71) excerperet PL bagfra!²⁹ St. har brugt PL A Ghementrykket fra 1506, mens *Proteksterne* har brugt PL B (dvs. Christiern Pedersens udg. 1515³⁰).

S. 242-43 kommenterer Udg. nogle andre steder, der kunne tyde på et fælles forlæg for ProIII og St og dermed indirekte hypotesen om sammenhængen via Sthens person, jf. Grüner Nielsen.

1) Saxo(Vedel)-excerpter

2) Et par PL-ordsprog (altså fra samme samling, som både St og ProIII var bekendt med), har i begge Pro-samlinger fået en fra PL afvigende og ellers ukendt form, som måske skal ses i denne sammenhæng.

Kan forklaringen på denne overensstemmelse være mundtlig tradition?

Sthen henviser til, at han har øst af denne. Det kunne dog være en topos, jf. citat s. 243 ned:

»På den anden side er der ingen grund til at tvivle på Sthens oprigtighed i følgende opfordring til sig selv: »Merck smukke phrases oc Metaphoriske gemmen sprock ex media plebe sumptas« [samlede af almuens midte], og som eksempel nævner »jeg vil tage men posen er oben« En nærmere analyse af kommentarerne ud fra dette synspunkt ville nok bekræfte dette indtryk«.

Men Udg. tilslutter sig dog nok (til trods for citatet ovf.) udgiverkollegaens³¹ afvisning af Sthen som »forfatter« til Pro.

Hvad er formålet med Sthens samling? (s. 244-48)

Udg. finder det med Lyster særlig typisk for Sthen at forme tautologier. (S. 246:)

»Det interessante er, at denne tautologi-teknik så at sige kun findes i de ordsprog, der er konverteret til fragstyk-form, og det vil igen sige, at de to stilfænomener må tjene samme formål. Det er altså prædikanten og pædagogen Sthen, som dissekerer teksten, i dette tilfælde ordsprog, i andre tilfælde skriftsteder og katekismuslærdom, i spørgsmål til børnene i skolen og menigheden i kirken og i undertiden brede svar tydeliggør og indprenter tekstens visdom.«

Man glæder sig herefter til at få anvendelsen af ordsprogene analyseret ud fra Sthens egne principper i notaterne, spec. dem der er citeret s. 244 i note 24. Men ligesom der ikke (med held?) er søgt efter kilder til disse (jf. ovf.), er det ikke fundet rimeligt direkte at prøve deres relevans på den udgivne tekst.

Der analyseres, s. 246-48, men refereres ikke til disse principper.

Udg. nævner nogle typer, udlægninger indledt med et »det er«, med eller i form af en følgeslutning »saa skal ...« Udg. hæfter sig med rette ved, at mange passager afsluttes med et »etc.«, et stikord har været Sthen nok til ud fra generelle principper at kunne fortsætte ex tempore. Det er jo også et manus., Sthen har efterladt sig, og ikke en principelt færdig tekst, hvilket også ses af nogle »små private latinske bemærkninger« (Udg. s. 247).

Kousgård Sørensens indledning synes meget kort i forhold til Kjærs. Det skyldes, at Kjær naturligvis har måttet behandle forskningen omkring og citaterne fra Sthens teoretiske notater. Så introduktionen til St er reelt længere end man umiddelbart skulle tro.³²

Bege Udg. satser stærkt på det synspunkt, at fragstykke-formen er det fælles element i deres udgaves tekster,³³ og at fragstykkernes funktion er den at

udsmykke og effektivisere prædikenen. Dette synspunkt afspejler sig også i den valgte illustration på omslaget: »Altergang« på antemensalet fra Torslunde kirke. Det kan ikke være urigtigt, men Anm. må forbeholde sig ret til at satse mere på en pædagogisk situation udenfor den ordinære prædiken. Det specifikt bibelske og kristelige spiller en rolle, men ikke en afgørende. Der er mange andre forhold på spil som også i f.eks. Peder Palladius's visitatsbog. Derfor må det være naturligt at satse lidt mere på skolestuen og andre lejligheder til belæring og underholdning af menigheden, unge og gamle. Og at søge kilder og forbilleder der skriver sig fra disse sammenhænge.

Slutbemærkning

Efterhånden som udgaven skrider frem, har vi bind efter bind fået en række væsentlige tekster, hver især værdifulde ud fra en række synspunkter, hvoraf det, at de omfatter ordsprog, er ét blandt mange, men det fælles.

Man må spændt vente på, i hvilket omfang og på hvilken måde det fælles register til de mange tekster kan tilvejebringe en samling på værket DgO, der på en gang kan fastholde dels et moderne systematisk genrologisk synspunkt, dels et historisk, der både bygger på de implicite genredefinitioner hos de gamle kompilatorer, og de funktioner, man mener eller formoder, at de gamle tekster har haft.

Det er tydeligt, at der venter de to udgivere tunge beslutninger, jf. s. 99:

»De spørgsmål/svar-opdelte størrelser reableres heller ikke. Og der angives heller ikke, om de ovenfor nævnte betingelser for udskillelse [Anm. dvs.: nummerering til registeret] af ordsprog er opfyldt for dette materials vedkommende. Og det er de ikke i alle tilfælde, jvf. note 57 [Som et eksempel på et spørgsmål/svar-opdelt udsagn, der ligger helt uden for ordsprogstraditionen kan anføres ProI 82 ...]. Med registerbindets udgivelse vil det fremgå, hvilke afgørelser udgiverne har truffet for dette materiale.«

Man må håbe, at DgO's Udg. beslutter sig til, snarere at etablere et meget rummeligt register, end at gå ind på svært definer- og administrerbare kompromisser (jf. citaterne ovf.) til at udelukke fra registrering en del af de udsagn, som fortidens kompilatorer fandt hørte hjemme i de tekster, som DSL har udgivet i serien DgO.

Eller sagt på en anden måde: Mon det ikke er sådan, at mange brugere – efter at have læst indledningen – vil bifalde den interesse for de ordsprogsliggende udsagn hos Udg., der har ført til udgivelse af Pro-teksterne in extenso, og at disse brugere vil savne muligheden for at genfinde frasorterede udsagn ved hjælp af et register. Anm. vil gerne melde sig mellem disse brugere.

Får man et sådant rummeligt register, kan Udgiverne da gerne etablere en liste over eller en særmærkning af de ordsprog, som de kan anerkende som »genre-rene«, og da gerne differentiere mellem moderne og historiske synspunkter, selv om de sidste er svære at anvende netop ved excerperingen af disse tekster, der ikke uden videre er defineret som ordsprogssamlinger.

Anm. startede med at nævne tre problemer.

Det første var kilderne, forbilleder eller ligefrem ophavsmand/mænd til Proværkets ordsprog spec. *fragstykke*-formen. Det løser sig nok en gang, men det har ikke været afgørende for tilrettelæggelsen af udgave og register.

Det andet problem var, at kun en af de fem tekster er egentlige ordsprogsamlinger. Det stiller særkrav til udgaven, men især til registeret, og det var netop vort tredje problem. Det bliver spændende at se, hvordan de allerede truffne afgørelser kombineres i registeret.

Her og nu gælder det først og fremmest de to første problemer. Takket være dem har vi fået et forskningsarbejde forelagt i kvalitet og omfang udover det sædvanlige, og udover, hvad man med rimelighed kan forvente i en tekstindledning.

Noter

1. Af bindets 290 sider fylder selve tekstudgaverne kun lidt over halvdelen, ca. 167. Det er en mindre kvote end i DgO's tidligere bind.
2. Vi citerede blot så meget, at vi fik det første forklarende ordsprog med: »Ingen gaar hin anden saa nær ...«. Restitutioner af disse mere eller mindre fuldstændige ordsprog indgår i Udg.s noter på hver side.
3. Men den »typologiske« undersøgelse, som ikke skal refereres her, taler i øvrigt for, at det er en af de kendte skurkagtige trykkere fra L. Niensens undersøgelse, der også her har været på spil. Benedict havde jo privilegium på SeptSap og familien trykte stadig bøger i 1611 (s. 21).
4. Det samme må man sige om en endnu nærmere parallel de *Christelige Spørssmaal*, en udateret tekst fra midten af 1500-tallet (BibDan. I. sp. 33-34). Westergaard-Nielsen har gættet på, at Peder Tidemand (udg. s. 47) skulle være forfatteren, men det kan han ikke være, da Udg. kan påvise, at det er oversættelse efter en tysk gådebog *Ein Christlich Rhatbuechlin fuer die Kinder Aush den Buechern Salomonis vnd Jesu Syrach, fleißig zusammenbracht* ... Strassb. 1535, o.flg. Anm. har ikke undersøgt om et Københavnertryk fra 1583 med en lignende titel (og samlet af Frederik den Anden) skulle tilhøre samme tradition som det nævnte, se *BibDan.* I. sp. 34.
5. Sthen udtrykker noget lignende på dansk i et andet notat i Jäger fol. 83v-84r.
6. Man kan undre sig over, at ingen af Udgiverne angiver at have eftersat samtidige lærebøger. De kommer ellers vidt omkring og Kjær tilbage til Aristoteles i sin eftersøgning s. 42-44. Melanchton selv nævnes i note 69, men hvad med lærebøger af hans efterfølgere i Danmark f.eks. Jacob Madsen Århus, der publicerede sin *Doctrina de concionandi ratione* i 1589 (LN1116). Jf. i øvrigt Frandsens undersøgelser i sagen i Sthen-bogen (1932) s. 7-42 og Kornerups bidrag i *Den danske Kirkes Historie IV* (1959) s. 175.
7. Sp. 1113-1120, med *Suppl.* (1914) sp. 194. (Lycke-Bogen 1557, udg. af Brøndum-Nielsen, 1917), jf. også Nyerups Almindelig Morskabslæsning (1816), som citeres andetsteds (note 76).
8. Litt.:
Bargagli, G.: *Dialogo de' Giuochi* ..., Venetia, 1574.
Crane, T.F.: *Italian social customs of the sixteenth century and their influence on the literatures of Europe*, 1920.

Guazzo, St.: *La civil conversatione...*, Vinegia 1580.

Harsdörffer, Georg Philipp: *Frawen-Zimmer Gespräch-Spiel ...*, Nürnberg, 1641ff.

Magendie, M.: *La Politesse Mondaine, et les théories de l'hôneteté, en France au XVIIe siècle, de 1600 a 1660*, I-II, Paris, 1925.

Sorel, Ch.: *La Maison des Jeux où se trouvent les divertissements d'une Compagnie, par des Narrations agréables et par Jeux d'esprit, et d'autres entretiens d'une honneste conversation*, Paris, 1642.

Strosetzki, Chr.: *Konversation, ein Kapitel gesellschaftlicher und literarischer Pragmatik im Frankreich des 17. Jahrhunderts*, Fr. a.M., 1978.

Zeller, Rosmarie: *Spiel und Konversation im Barock, Untersuchungen zu Harsdörffers »Gesprächspielen«*, Berlin, 1974.

9. Til sammenligning kan jeg nævne, at jeg i mit arbejde med en anden »skæv« genre, parlører, ofte har fundet dialoger bibliograferet under andre kategorier end »Sprog« og »Dialoger«. Ved systematiske søgninger er kategorier som »Spil og Leg« lige så vigtig som f.eks. »Etik« og »Retorik«.
10. Stambaugh, R.: *Proverbial Material in Sixteenth Century German Jest-books*, in *Proverbium* 11 (1968) s. 257-67. Her gennemgås f.eks. Lindener, Montanus og Schumann, alle publiceret i Bibl. d. lit. Vereins in Stuttgart i slutn. af 1800-tallet. Det er dog næppe i disse værker et forlæg skal findes.
11. ProI: (Udg. s. 103-154): Denne tekst består af 144 afsnit. Et ordsprog, eller en ordsproglignende tekst, er brudt op i et spørgsmål og et svar, der yderligere omfatter en moralsk udlægning. Disse udlægninger rummer i sig selv mange ordsprog, en enkelt op til 15.
12. eller en senere udg. Faktisk benyttet af Udg. er Frankf.-udg. fra 1555, i hvert fald kvantitativt, da den er kilden til ProI, afsn. 47-54, som er de længste.
13. fra et *Seneca-florilegium* fra Holland 1576 af Scutteputæus i ProI, afsn. 11-20. *Kong Salomons Hylding* (Justesen Ranchs skolekomedie, trykt 1585) afsn. 118-123. *Kortt Wendingh* (af Sthen) afsn. 32. *Peder Låle* (CP 1515) afsn. 37-46. *Carminum Proverbialium* 1576, afsn. 88, afsn. 142-143.
14. Sthens notat om brug af ordsprog som tema, citeret i udg. s. 244 note 24-25. Jf. #1120 in Lausberg, H.: *Handbuch der literarischen Rhetorik*, I-II, München, 1960, som Udg. citerer i anden forbindelse (jf. note 71).
15. ProII: (Udg. s. 155-159): Denne korte tekst har overskriften: *Atskillige andre problemata oc Prouerbia i Spørsmaal korteligen forfattet*. ProII omfatter 137 ordsprog opdelt i spørgsmål/svar af samme type som i ProI, men udlægningerne mangler stort set. Som eksempel nr. 1: »Hvort gaar Barn gerne? Suar. Did som det finder sine lige«.
16. ProII nr. 1-65 omfatter ordsprog fra Låle nr. 1201 til nr. 832, altså i baglæns rækkefølge. Derefter har han som ProII, 66-68 udskrevet 1155, 1117 og 1068, stadig i baglæns rækkefølge. Og endelig er han begyndt forfra og har som ProII 69-131 udskrevet fra Låle nr. 163-797 i forlæns rækkefølge. Som ProII 132-37 er anført nogle få spredte Låle ordsprog i spredt rækkefølge samt tre ordsprog, der ikke er fra Låle. Udg. kan ikke finde nogen

- forklaring. Hvorfor bagfra? Var kompilatoren kejtåndet? Men svaret kunne rimeligvis ikke bruges til noget, jf. Udg.s fornuftige ræsonnementer om den slags identifikationer s. 21.
17. ProIII: (Udg. s. 160-207): Denne tekst har overskriften: *Effterfølger nogle Danske Spraaq, effter Alphabetet*. Den omfatter »en samling af 1566 ord-sprog i normal ordsprogsform og med enkelte kommentarer, hvoraf nogle rummer yderligere ordsprog, i alt 47« (udg. s. 12). Ordsprogene er ordnet alfabetisk efter første bogstav, således at rækkefølgen indenfor det enkelte bogstav synes tilfældig. Til gengæld kan den benyttes som kriterium ved moderne kildestudier. ProIII er kort sagt den egentlige traditionelle ord-sprogssamling i bogværket, og den man hyppigst har citeret i senere ord-sprogssamlinger.
 18. ProIV = SeptSap: (Udg. s. 208-229): Denne tekst har eget titelblad (fac-s. s. 208): »SEPTem SAPIENTes Græciæ. Skøne sprog oc merckelige Sententzer, som ere faaregiffne aff de siu Naffnkundige Vise Mend, som paa en tid leffuede tilsammen oc vaare vdi stor ære for deris viissdom vdi Grekeland. Prentet i Kiøbenhaffn, 1611.« ProIV »er bogteknisk på samme gang en selvstændig publikation, *Septem sapientes Græciæ* med eget titelblad, ny foliering ..., og ingen sammenbindende kustode på sidste side af ProIII, og alligevel en del af Pro, da værket i begge tryk er optaget på det (forreste) fælles titelblad med formuleringen: »Item de Siu Vise Mesters i Græcia skøne Sprog og Sententzer«. ... Det er en bog med sin egen europæiske og danske historie ... men ... det forhold, at rækker af sentenser bringes i spørgsmål/svar-form, skaber forbindelse til Pro.« (Udg. s. 12).
 19. Udg. har fremdraget et tryk fra 1572, som Lauritz Nielsen har oversat, skønt det var registreret af Bruun. Udg. kan dog meddele, at det er dog næppe dette, men enten LN1619 eller LN1620, der er forlægget.
 20. »Dertil kommer, at det som ovenfor påvist (!) er sandsynligt, at den direkte tilskyndelse til at udarbejde gådespørgsmålene i Pro I og II er kommet fra Vedels SeptSap« (udg. s. 85).
 21. SeptSap har været slagvaren på markedet. Derfor er den med på titelbladet. Oven i købet har trykkeren ikke skullet have besværet med at få den oversat af ny. En god forretning? Næppe, der kendes kun ét optryk af Pro, 1624. Men andre kan jo være tabt.
 22. Der opregnes en række senere tekster: R (Hans Thomissøns ordsprog fra slutn. af 1500-tallet), PLSK (Peder Låle, ed. Skonning, 1614), ASV (Anders Sørensen Vedels ordsprog, ms.), Mat (Matras 1633), og Syv (Peder Syv, 1682-88). Udg. nævner, at det forhold, at kun ProIII senere er udnyttet, også kan være udtryk for, at ProIII har haft en selvstændig eksistens uden for kompilationen Pro/SeptSap, både før og efter denne samplings tilblivelse.
 23. Afsnittet afsluttes med en redegørelse for Pro-tekstens indflydelse ude i Europa, takket være Parthenay's udg. fra 1757 med franske oversættelser, der senere blev en kilde til Wander's tyske standardværk (1867-80). Parallellt i Wander til danske ordsprog, kan altså i princippet være oversættelser på anden hånd fra Pro's (især ProIII) danske tekster (Udg. s. 90). Dette anføres til eftertanke.

24. Da Vingaard holdt op at trykke.
25. »Hvis det er rigtigt, at Sthens fragstykke-konstruktioner er inspireret af det formodede Vingaard-tryk af Pro I og II« (udg. s. 93).
26. Kjær & Holbek: *Ordsprog i Danmark*, Kbhv., 1969.
27. De er jo »finite«, i henh. til den gamle distinktion fra retorikken mellem »finite« og »infinite« udsagn, Lausberg #1117.
28. Denne tekst er udgivet efter foto af det nu tabte håndskrift Cod. Hamb. theol. 2090a, 8vo. Overskriften (facs. udg. s. 231) læses i udg. s. 250: »PHRASIIUM ET PROVERBIORUM LATINORUM siue vernaculorum farrago siue Congeries quædam, Collectore Johanne Christiano Sthenio Roschildense.« Denne tekst omfatter 947 numre, danske og (eller) latinske ordsprog. Adskillige er udformet som spørgsmål svar, f.eks. nr. 34: »Huad driffuer vlffuen aff skouen? Nød, trang, hunger, det samme kommer end nu mangen til at gøre det han icke gerne vilde: derfor siger mand, Necessitas durum telum, hunger er it hard suerd.«
29. Også dette argument for en sammenhæng afvises af Kjær s. 31: »Men det må i alt fald konstateres, at den fælles bagvendte brug af PL ikke som isoleret fænomen kan begrunde eller bare støtte antagelsen af et litterært afhængighedsforhold mellem Pro og St.«
30. ProII har brugt PL B (CP1515). ProI, nr. 37-46 (Udg. s. 69) har også brugt PL B (CP1515), men rækkefølgen i ProI er i forh. til PL uregelmæssig.
31. Argumentationen s. 30-31. Det er forskellige udgaver af Peder Låle, de har brugt, og transformationerne til fragstykker er faldet forskelligt ud.
32. Den slutter med en redegørelse for »udgaven«, hvor man mærker sig, at fragstykkerne heller ikke her er søgt retableret, jf. N. W. Frederiksens Kap. VIII.
33. ProIII, der er i almindelig fremsættende form, ses derfor som et forråd af ordsprog, venligst stillet til rådighed af kompilator, klar til fragstykketransformation.

Niels Haastrup

Peter Hjorth S. Bjerring: Karen Blixen – Ansigt til Ansigt med Gud. Forlaget Infokom, 1987.

Ole Wivel: Karen Blixen. Et uafsluttet selvopgør. Lindhardt og Ringhof, København 1987.

Det er to nogenlunde lige store – eller små – monografiske bøger der her skal anmeldes. Bjerrings på lidt over 200 sider med 16 illustrationer og 5 sider bibliografiske noter, Wivels på lidt under 200 sider med 16 illustrationer og 5 sider biografiske noter og bibliografi. Og emnet kan såmænd også synes det samme: Karen Blixen fra ende til anden, liv og forfatterskab under ét. Men dermed hører lighedspunkterne op. Allerede titlerne antyder hvordan: hos Bjerring vender forfatter- og forfatterskabsportrættet mod Gud eller magterne uden for Blixen selv; hos Wivel mod mennesket eller magterne inden i Blixen(s) selv. Og skønt det sidste forhold kaldes uafsluttet, er det skildret kontant og klart,

mens det første, som omslagsforsidens 'undertitel' (et egl. titelblad mangler!) forkynder, er »Om livssyn, verdensbillede og diverse hemmeligheder i Karen Blixens liv og forfatterskab«, altså causerende og omstændeligt fremstillet.

Til denne oversigt kan føjes at Bjerrings tekst begynder med »stjernens kraft og ro« og ender med »stjernens ro og kraft«, det sidste kaldt »den endelige åbenbaring«, mens Wivel begynder *sin* med »Et uafsluttet selvopgør« for at ende med at understrege »at netop *uafsluttet* var og blev det« (185). Som det er besværgelsen af et guddommeligt overbegreb der cementeres hos den første, er det opbrydningen af et menneskeligt 'underbegreb' der står tilbage efter den anden. En definitiv, symbolsk åbenbaring modsvarer en »momentan desillusion« (ibid.). Kontrasten er så mærkbar at dens grundlag i bøgernes metodevalg må frilægges. Er den således af principiel karakter eller mest et udslag af praktisk forskellige greb om emnet? Og i hvor høj grad reflekterer den, principielt og praktisk, Blixens egen kontrasterkendelse: spillet mellem kunst og etik, dualisme og monisme, tvetydighed og harmoni i liv og digtning? Når spørgsmål som disse er besvaret, vil man bedre forstå hvorfor det guddommelige helt tager overhånd hos Bjerring, mens selv-forvaltningens provisorium står tilbage hos Wivel. Eller hvorfor den ene vidtløftigt og forvirret hænger sig i en stjerne, mens den anden med ophøjet ro finder klarsyn i et nederlag.

Wivels bog er et bestillingsarbejde til Det danske Udenrigsministerium. Forfatteren fik frie hænder og valgte i den situation »at flette personlige erindringer, fortælling om hendes liv og karakteristik af hovedtemaer i forfatterskabet sammen til en helhed« (7). Skønt fuld af respekt for Blixens kunstneriske udtryk (sevne) har Wivel valgt »først og fremmest at lytte til, hvad hun ville med det hun skrev« (ibid.). Til »'den mening med handlingen', som Karen Blixen altid selv gik ud fra«, ifølge Wivel (ibid.). Til det formål har han efter eget udsagn konsulteret både den biografiske og tekstfortolkende litteratur, og når dertil lægges hans personlige erfaringer med Blixen og hans særlige adgang til hendes miljø og meningsdannelser, kan den valgte metode kun virke velmotiveret og tjenlig til sit formål. Dette så meget mere som Ole Wivel med sin sobre og klare, ligefrem – og ligefremt – elegante fremstilling forlener metodevalget med en besnærende læservenlighed.

Den saglige og personlige fortrolighed med Blixens liv og værk er dog ikke uden begrænsninger. Mod videnskabelige metoderidt og dybdepsykologiske udlægninger er polemikken skarp. Den slags kan virke »klinisk og kyndigt nok, men illusionsdræbende« (7), og gås der så i tilgift ud over det videnskabeligt holdbare »får hele læsningen et skær af sublimt vanvid« (8). Denne advarsel mod alskens fortolkningsovergreb kan vel have sin berettigelse, men den kan også antyde en metodeforskrækkelse hos Ole Wivel selv, som ikke er til gavn for hans bog. Jeg synes fx. at hans gennemgang af fortællingen »Fra det gamle Danmark« er alt for reserveret og lader for mange af tekstens uafklarede (magiske) forhold henstå i det uvisse. Læseren lades lidt i stikken. Det samme kan siges om den centrale analyse af »Sorg-Agre«, der begynder lovende men ender uden at besvare spørgsmålet om Adams forbindelse med sin unge tante, om arvefølgens rolle i slægten og om Nemesis-lærens konkrete betydning for fortællingen. Sidst – også i bogens kronologi – men ikke mindst savner jeg en

egentlig fortolkning af eventyrtællingen »Ringene«, hvor man i stedet bliver spist af med en meget parafraserende og lidet oplysende gennemgang. Herom senere.

Når Wivel i den grad kan nære sig for at tillægge Blixens tekster andre meninger end dem hun angiveligt selv havde i tankerne når hun skrev, hænger det antagelig sammen med et valgslægtskab – hen over alle meningsforskelle. Han er hendes kaldsfælle, og det er mere som kritisk medvidende kunstner end som akademisk skolet kritiker han giver sin opfattelse af hende til kende. Det mærkes som sagt i hans sprogføring – i de velformulerede kadencer i sprængt en perlerække af præciserende dvandva-sammensætninger – men også den tematiske redegørelse præges deraf, fx. hvor det om kunstnerens vanskeligheder med at forsone den mandlige og kvindelige side af sin personlighed hedder: »Opgavens uløselighed er måske blot et andet ord for inspiration. Men til gengæld er der ingen grænser for det livsstof, kunstneren inddrager og de symbolområder, han underlægger sig for at gøre dem til spejle for sit forehavende« (15). Sådan taler en skabende kunstner selv – i hvert fald i højere grad end en videnskabelig fortolker. Og hvad han taler om eller forsøger at approksimere såvel med sine adjektivkomposita som med sit begreb om inspirationens sammensatte karakter, er det tvetydige og dualistiske.

At dette anliggende præger hans fremstilling på adskillige planer, for ikke at sige omrammer den, kan illustreres med et citat fra hans bogs begyndelse og et andet fra dens slutning. I forlængelse af den lige citerede passage om inspirationen hedder det om (åndedraget i) Karen Blixens fortællinger: »De er alle selvstændige kunstværker, men deres strukturering betinges af, at de er vokset organisk ud af personlig erfaring og lovbundet fantasi. De udgør et hele – et i højeste grad spændingsfuldt hele – eller en harmoni, som først tilvejebringes hvor disharmonier falder til ro og klinger sammen« (15). At dette er en skrøbelig harmoni eller en harmoni på trods står vel allerede klart. Men harmoni er det immervæk. Først til sidst i bogen er det et udtalt spørgsmål om denne opfattelse kan opretholdes: »Var Karen Blixen til sidst ved at indse, at dualismen i den kristne kulturtradition og distinktionen mellem det etiske og æstetiske var et nødvendigt korrektiv til hendes eget harmoniske livssyn?« (181). Svaret er måske mindre alarmerende end spørgsmålet, men til gengæld er det »ikke så fængslende som spørgsmålet« (ibid.). Hvori ligger at de behandlede dobbelttydigheder, endda på allerhøjeste plan, måske nok lader sig forsone i et såkaldt harmonisk livssyn, men at de ikke derfor forsvinder eller ophører med at forurolige. På hvilket plan de end optræder er de processuelle fænomener, mens de harmoniske løsningsforsøg kun er provisoriske resultater. Det uafsluttede selvopgør består netop i en voksende erkendelse af at disse splittelsesprocesser aldrig lader de opnåede resultater i fred, men idelig anfægter deres holdbarhed.

Erkendelse er måske for meget sagt – Wivel taler hellere om Blixens indsigter – eftersom det er denne bogs pointe at specielt de fantastiske fortællinger er »næsten totalt umoderne: de rummer ikke noget element af, hvad man inden for modernismen kalder erkendelse, og det vil sige at der under tilblivelsesprocessen ikke sker noget uventet for forfatteren (...) Nok har Karen Blixen, som alle andre forfattere, oplevet de lykkelige indfalds overrumpling, men

kun som en definitiv anskueliggørelse af, hvad hun i forvejen vidste, det hele kom an på« (90).

Denne 'forudindtagethed' gør Blixens monistiske håndtering af dualismens problemstilling, og Ole Wivels redegørelse herfor, både interessant og intrikat. Mellem de indledende og afsluttende bemærkninger om spørgsmålet som jeg tidligere har citeret, befinder sig en håndfuld centrale tekststeder som her skal strejfes. Først en passage som viser at den spændingsfyldte harmoni i Blixens fortællinger har sit modstykke i hendes særligt spændingsfyldte harmonisering af kærligheden til sin overmådige dristige fader og sin næsten påtrængende omsorgsfulde moder. Hendes livs ulykke var faderens tidlige død, hendes livs lykke at moderen stadig findes (55). Så vidt harmonien; men så hedder det videre i et brev til moderen fra efteråret 1921 at »i denne sidste tid har jeg set, at eders tankegang er min helt fremmed, jeg kommer aldrig til at høre med til den« (56). Og hermed er harmoniens spændingsfylde unægtelig med i billedet.

Dernæst en passage som bekræfter at det intrikate i den spændingsfyldte harmoni stammer fra forældreoplevelsen og udmunder i kunsten. Om »Vejene omkring Pisa« skriver Wivel at »den viser væksten og modningen i hendes kunst, men også den før omtalte trang til at forarge, som røber en binding« (89). Det forholder sig tilmed sådan at »konflikterne i hendes personlige liv – med Bror og Denys – og mellem hvide og sorte folk i Kenya gav hende en belæring om de dybeste almene modsætninger, hun som europæer kunne opleve: mellem oprindelig natur og forfinet senkultur, mellem drift og ånd – og en ansporing til overvindelse af modsætningerne. Tilbageerobring af natur, spontanitet og frihed – eller overvindelsen af et syndefald – blev hendes hovedanliggende« (89f). Om forsøget på at etablere en spændingsfyldt harmoni mellem modsætninger er der således yderligere at sige at der mellem modsætningernes grundlag i familiebaggrunden og deres forløsning i kunstværket angives et kulturelt overgangsstadium på vejen fra det private til det alment personlige. Det er som særligt fintfølede europæer stillet ansigt til ansigt med Afrikas indfødte at Karen Blixen omsider oplever sit livs konfliktstof i en så uomgængelig og afklaret skikkelse at det bliver kunstnerisk relevant.

Det betyder igen langtfra at konflikterne ophæves i den kunstneriske formulering. Som Blixen på den enkelte fortællings niveau ikke kunne skjule en trodsig trang til at forarge der røbede en binding, var hun i det hele taget bundet til sin samtid i polemisk afstandtagen fra den (cf. 129). Hendes værk er helt igennem mødestedet for en respektfuld repræsentation af dybe livskonflikter: mellem moderens og faderens dyder og lyder, eller mellem pligtopfyldelse og retsindighed på den ene side og sorgløshed og vovemod på den anden. Uafsladeligt formes hendes selvforståelse på denne scene – som et opgør mellem disse instanser. »Hun var nu engang både sin fars og sin mors barn«, skriver Wivel (147), og da den overlevende tvilling i »Kardinalens første Historie« har lært sig »at mestre balancen vanskelige kunst« (156), citerer Ole Wivel fortællerens formidling af denne evne på følgende måde: »'Han så sin moders skønne skikkelse med præstens øjne ... Sin fader iagttog han med en kunstners blik ... På den måde opbyggede en barnehånd, ud af elementerne af et sælsomt og disharmonisk familieliv, en forsonende, lykkelig syntese« (ibid.). For tydelighedens

skyld bemærker kritikeren endda selv at »her hører man ubesværet forfatterens egen stemme i fortællingen« (ibid.).

Det er da Ole Wivels pointe at Karen Blixens liv og værk er gennemtrukket af en klassisk stræben efter at komme til rette med engang givne modsætningsforhold i tilværelsen; allerede i sin bogs indledning (17) taler han om hendes »polemik mod realismen« og »greb tilbage til den klassiske tradition for både fortællekunst og al anden kunst, der har et centralperspektiv og søger en norm«. At bestræbelsen lykkes hænger imidlertid *både* sammen med at prekære balancegange faktisk indfinder sig i løbet af den kunstneriske formningsproces og med at disse balancegange aldrig stivner i færdige formler eller ophæver pulsslaget i de underliggende konflikter. At opgøret er uafsluttet er den afgørende forudsætning for at det kan kaldes et selv-opgør og lede til en selvforståelse. Aage Henriksen har i sit »Portræt« af Karen Blixen sagt at »hendes kunst kan blive en uerstattelig vej til selverkendelse for hendes læsere, for den hviler på en indsigt i de menneskelige lidenskaber og deres samspil, som vistnok er ganske uden lige. Men den er ikke lagt til rette som et kursus, men som en stor kvindelig magtudfoldelse« (*Det guddommelige barn og andre essays om Karen Blixen* (1965), p. 101). Disse ord passer godt med Ole Wivels karakteristik af Blixen.

Ikke desto mindre føler jeg at Wivel klassicerer Blixen ud over rimelighedens grænse. En gentagen pointe er hendes påståede opposition til modernismen og al dens væsen. Jeg har allerede været inde på at hun, ifølge Wivel, er fremmed for den modernistiske erkendelse, og det udbygger han med at sige at hun ikke som modernisterne skriver »for at gøre læseren opmærksom på kunstens problematiske egenart, men tværtimod på dens repræsentative funktion« (173). Derfor kan fuldendt artisteri ligefrem bruges til at vise hvordan fx. tabt afrikansk natur kan genvindes på vestlig civilisations grund (cf. 92). Men ikke blot naturen æstetiseres frem – eller tilbage – på denne måde; også lidelsen æstetiseres hos Blixen (cf. 159), som da også betragter *historien* som guddommelig og heroisk, i modsætning til den uheroiske – menneskelige – *fortælling* (cf. 157). I denne forståelse af kunsten gik Karen Blixen Ole Wivel og Heretica-kredsen midt imod. For hele efterkrigshumanismen var drømmen om en genfødsel af mennesket ledemotivet, både »i den dystre digtning og naive kulturkritik« (134). Men for Blixen kom smerten og ødelæggelsen i anden række. Livet måtte godt være lidelse, blot det sattes ind på høje idealer så der kunne være sejr i nederlaget.

Fra Ole Wivels position måtte denne form for idealdannelse tage sig ud som anti-humanisme og gøre sig fortjent til en kritisk afvisning. Dog er han ikke blind for at forholdet er kompliceret (cf. 137). Den efterkrigshumanisme Blixen tager afstand fra hos Pär Lagerkvist og Eyvind Johnson, og hos Martin A. Hansen og H. C. Branner, var ikke ubetinget i kridtuset hos Wivel, men »både inspiration og anfægtelse for min generation. Hvad der imidlertid for alvor skilte Karen Blixen fra vores foretagende, var den utraditionelle kombination af kristen eksistentialisme og demokratisk revisionisme, som især Martin A. Hansen og jeg stod for. Derfor kunne Karen Blixen og jeg så let gå fejl af hinanden, når vi talte om kunst, moral og politik« (137). Man aner her, lidt banalt omskrevet, hvordan de unge kunstnere i fortvivlet søgen efter en balancegang

på deres egne vilkår – en egen 'klassicisme' – skarpt må afvise en klassicisme der tilsyneladende besidder den klarhed de søger og det tilsyneladende uden de anfægtelser der hæmmer deres søgen.

Lidt mere nuanceret udtrykt kan man spørge om ikke Karen Blixens afstandtagen fra den del af efterkrigshumanismen som Wivel sympatiserer med i grunden var en *humanistisk* afstandtagen! En fase i humanismernes kamp. Hendes opposition mod blødsøden humanisme er indiskutabel, men er den mindre humanistisk for det? Kan selv æstetisering af lidelsen ikke bære præg af humanisme, omend klart ikke den blødsødne slags? Og er Blixen helt ud i de trøstesløse fortællinger »Storme« og »Ringene« at betragte som modernismens kvalificerede modstander? Er hun ikke snarere her dens forsinkede medakkompagnatør?

Mine svar på disse spørgsmål lader sig sammenfatte til at som Blixens klassicisme sætter Hereticas anfægtelser i perspektiv, så gør hendes tillid til repræsentationen det muligt for hende at prioritere mellem livsværdierne på en måde som Heretica misunder hende eftersom man selv har for ringe tillid til repræsentationens bærekraft til at gøre hende kunsten efter. Fx. spiller hun i »En Herregaardshistorie« klart den kristne næstekærligheds forpligtelse over for nutidens fattige ud mod det verdslige adelsskabs forpligtelse over for fortidens døde (cf. 163). Hos Wivel var det religiøse, som vi så, moderniseret til kristen eksistentialisme, og det verdslige til demokratisk revisionisme, hvortil yderligere en kombination af disse flertydige begrebsdannelser var føjet. Den heretiske humanisme savner her den tilværelsessammenhæng som Karen Blixen bryder op i sine jævnyrdigt stridende bestanddele. Og den søger følgelig med en kompliceret konstruktion at råde bod på det fravær af simpel repræsentation som Karen Blixens værk komplicerer.

Ja ikke blot komplicerer, men netop æstetiserer. En del af komplikationen er jo den, som også Ole Wivel bemærker, at Karen Blixen selv følte det som et dilemma at hun kunne drive sin kunst ud i en yderste konsekvens hvor lidelsen – indbefattet hendes egen (cf. 51) – blev meningsfuld skønt hun aldrig kunne affinde sig med at andre led (cf. 161). Men netop det dilemma er vel humanismens i bund og grund; at uanset hvad den repræsenterer, da slår repræsentationen sig selv på munden. I form af doktriner og tendenskunst er humanismen utroværdig, uden spændingsfylde en triviell balanceakt. Det er Hereticas og Wivels opfattelse at kunsten skal tjene etikken, men Karen Blixens at den skal stå som en garant imod moralisering. Er de yderste konsekvenser m.a.o. kunstens forbandelse eller retfærdiggørelse? Det kan te sig som et spørgsmål om enten-eller, men drejer sig i stedet om grænseoverskridelsen som et fælles problem og bevidsthedsdannelsen knyttet dertil som et fælles grundvilkår. På denne baggrund er Karen Blixen og Ole Wivel begge led i humanismens tradition. Og den sidste klassicering af den første og kritik af dennes humanisme-kritik en refleks af en tidsbunden nærkamp på grænsen mellem humanisme og modernisme.

Den udviklede problemstilling kulminerer 138-139. Her fremgår det at Karen Blixen opfatter Ole Wivels position som inficeret med dualisme, mens hendes egen opfattelse af kunsten som en tvetydig undergravning af alt moraliserende var ment som en anti-dualistisk forholdsregel eller forholdsmåde. Det fremgår imidlertid også at Wivel opfatter Blixen som den der selv lå i stillings-

krig med dualismen og aldrig kom ud af skyttegravene. For mig at se viser skærmydslen hvor varsomt man bør betragte rollefordelingen mellem dualister og ikke-dualister. De stridende parter vil gerne være enten-eller, men er oftere både-og. Man mindes uvilkårligt afrikanernes tale om »dobbeltigheden i enheden og enheden i dobbeltigheden« (159) og fristes med det samme til at oversætte den til dualismen i monismen og monismen i dualismen eller, med Wivels egne ord, til en formel »hvor dualismen mellem Gud og djævel formelt er fastholdt, men reelt afskaffet« (ibid.).

Det er kort sagt ikke muligt, som Wivel forsøger, at fastholde Karen Blixen i klar opposition til modernismen. Med sin tillid til repræsentationen deler hun ikke udgangspunkt med modernisterne, men hun ender med at nærme sig dem. Ole Wivel citerer med rette svenskeren Hans Holmberg for den karakteristiske af hendes fortællinger at i dem gør hun efter tabet af farmen sit liv gældende gennem kunsten i et djærvt forsøg på at mytologisere det tabte til et levende kunstværk med en Deus artifex og en kunstnerisk medskab ved dennes side. Den således konskvente æstetisme går til sidst så langt at »den skaber sine egne indvendinger, til sidst må den korrigerer sig selv« (184). Men dermed har kunsten jo netop gjort opmærksom på sin egen problematiske egenart og selv problematiseret sin repræsentative funktion.

At der så i dette 'nederlag' ligger en ny 'sejr' og venter, kan vel tjene til at bestyrke det uafsluttede i Karen Blixens selvoppgør. Som Wivel understreger (112) er Nemesislæren for hende »en lære og viden om at mennesket kan påvirke sine handlinger og sin bevidsthed, så en objektiv lovmæssighed eller ufrihed forvandles til subjektiv frihed«. Men det ændrer intet ved det faktum at hendes kunst – som kunst – slår sig selv eftertrykkeligt på munden, ganske som al god humanistisk kunst har gjort det i modernismens tidsalder, selv den H. C. Branner som Blixen fandt for lidt kunstnerisk hårdtslående.

Det er ikke meget der undslipper Ole Wivels opmærksomhed og suveræne overblik i denne lille bog om Karen Blixens liv og værk. Og hvad der gør har som sagt mest at gøre med forfatterens nærhed til sit emne. Den er en livgivende styrke i adskillige henseender, men spolerer overblikket hvor den bringer gamle modsætninger i brændpunktet. Jeg kan kun se det som symptomatisk at Wivels sidste tekstgennemgang – af »Ringen« – er næsten rent referat efterfulgt af et par opgivende spørgsmål. Hvad fortæller nemlig ikke dette moderne eventyr?

Det fortæller om nygifte Louise, der som en stor Rødhætte tror hun er kommet over det stadium som den lille Rødhætte befandt sig på. Netop fordi hun nærer denne illusion om sig selv – at hun er i holdbar harmoni både indadtil og med sine omgivelser, mens hun i virkeligheden er i en tilstand af kronisk uskyld – må hun igennem et møde med ulven på et højere plan hvor alle medbragte illusioner tilintetgøres.

Længslen efter at blive 'forført', dvs. ført ud over sit hidtidige selv, kan Louise ikke få tilfredsstillet af sin indskrænkede godsejermand, men det ved hun ikke, barnligt troskyldig som hun er. Og da hun *bliver* 'forført' er det ikke sådan at den derved opnåede erfaring lader sig integrere i den tidligere (pseudo-) harmoni som et tiltrængt virkelighedsэлемент. 'Pagten' mellem mennesker uden for al lov og ret, som hun oplever den med sin 'forfører', kan overgå al

forstand, hvad den borgerlige verden omkring menneskenes børn slet ikke kan fatte, jf. at Louises mand efter hendes 'tur i skoven' deltagende spørger hende om hun kan tænke sig hvor hun har tabt sin vielsesring. »'Nej,' svarede hun, 'det kan jeg slet ikke tænke mig'«. Enten vil hun ikke ud med det, eller også overgår det selv hendes forstand.

Når først den grænseoverskridende oplevelse har indfundet sig hos Karen Blixen kan den nemt overskride *alle* grænser, incl. dem som ægteskab og lignende konventioner hygger sig bag. Dermed være ikke sagt at Louise bliver ædt op (som hos Perrault) eller omvendt frelst af en jæger (som hos Grimm). Hun bliver efterladt alene med en ufattelig viden om en uoverstigelig kløft: mellem det liv hun kender alt for godt og så det ukendte som hun i bedste fald aner.

Det er ingen klassisk position at befinde sig i, men en ubekvem, humanistisk – tilmed ude på skæret hvor kun modernisterne vender.

Det er ubehageligt at skulle sige det, men Peter Bjerrings bog er ikke let at tage alvorligt. Forfatteren boltrer sig i flommede fraser og skyr hverken det tankeløse pjat og fjollerier eller den patetiske selvhøjtidelighed. Et beklæmmende indtryk af hjælpeløshed eller umodenhed bestyrkes på hver anden side. Det begynder så som så med omslagsillustrationen af en regnbueglorie hvælvet over Afrikas ørken (cf. 64) eller måske ligefrem over det nøgne liv. Skal det kosmiske emblem forestille en skæbneglorie (cf. 180 og 183)? Og er det indsatte billede af Venus eller Aphrodite Kallipygos, gudinden med de skønne balder, medtaget for at symbolisere at Blixen også vil have 'bage' eller 'bagsiden' med i sin digtning (cf. 208)? Forvirret fortsætter man forbi det manglende titelblad frem til brødteksten med notetal i dværgformat og videre til et besynderligt (dog ikke ueffent) noteapparat og en besynderligt indskrænket litteraturfortegnelse. Et par illustrationer på vejen (fx. 83) er rimeligt velanbragte.

Tilfældighedspræget på indholdssiden omfatter en sammenligning mellem Blixen og Albert Schweitzer (cf. 22ff.). Parallellerne er vage, og man spørger sig om det er en fælles humanisme de især skal antyde. Men hvorfor da ikke inddrage Bertrand Russell, Raoul Wallenberg eller Wiesel i diskussionen? Måske Schweitzer har fået forrang søm den anden store hvide i Afrika? Motiveringen er dunkel. Hvis det er menneskekærligheden der er emnet beror den nok, modsat Branners, på en fælles sans for det *andet* og *anderledes*. Men er det humanisme eller anti-humanisme (cf. 25)? Hvis det er det sidste, er det så kritik af humanismen eller blot af dens udartninger?

Det er svære spørgsmål at takle, specielt hvis man ikke går analytisk i lag med teksterne, og det gør Bjerring ikke. Hans bog er fuld af *citater* fra Blixens tekster, men isolerede citater og uformidlede. Dertil opvurderes udtrykkeligt udenværkerne (cf. 13) på de egl. teksters bekostning (fx. 39), skønt de sidste lige så udtrykkeligt kræves tolket immanent. Denne selvmodsigelse opløses aldrig, men antager ofte karakter af det sludrevorne. Problemet har sin rod hvor Bjerring angiveligt hævder (41) at han afstår fra at analysere den manglende sammenhæng og de (tilsyneladende?) selvmodsigelser i Blixens livssyn af frygt for ellers at komme til at nedvurdere digteren. Men hvis analysen kunne bidrage til en øget forståelse, hvori da det nedvurderende? Og hvorfor er det i øvrigt

vigtigere at klargøre sammenhænge end mangel på samme? Specielt er det mig en gåde at Bjerring vil udtyde *helheden* i forfatterskabet for at bruge den som modtekst eller udfordring, men samtidig forestiller sig at dette formål kan opfyldes ved at elementer plukkes ud af helheden efter hans eget behov eller for-godtbefindende. På den måde går i det mindste udfordringen fløjten.

Om begrebet 'helhed' skriver Bjerring (173) følgende: »Ansigt til ansigt med Gud/Moder, ansigt til ansigt med Fru Venus som en altafgørende halvdel – cirka – af denne Gud/Moder, ansigt til ansigt med Karen Blixen – der skriver om stjerner, selv er en stjerne, der skriver om én bestemt superstar, selv det 20. århundredes kvindelige superstar – må vi konkludere, at Karen Blixens livsværk er en helhed. En helhed, men også 'en stor farlig Hemmelighed' (...) og en hemmelighed, som det er mere end umagen værd at få del i, og bruge, i virkeligheden«. Passager som denne, der er typisk for fremstillingen, kan vist kun friste sarkastiske gemytter til en egl. nærlæsning. Jeg nøjes med at påpege hvordan forfatteren, her som ellers, agerer billedstormer ved at tordne mod falske myter (cf. 12) med en stentorrøst der selv er hul og mytisk. Citatet står bogstaveligt op som en sol (eller stjerne) og går ned som en pandekage (i virkeligheden).

Myten om Karen Superstar er Bjerrings besættelse, men den helhedsforståelse han gerne vil sætte den ind i kommer aldrig ud over det tautologiske (cf. 177, 185, 200, 207). Det vrimler med gentagelser på dette punkt (fx. 175, 177, 178, 187f., 189, 199, 202) og med evindelige henvisninger til senere nuanceringer (111, 119, 138, 175, 202). Alt sammen rundelige bidrag til den klumpede og selvmodsigende komposition (cf. 184 og 191) og til den opsplittende gengivelse af Blixens tekster. Ofte står et hovsa-efterhængt »undertiden« eller lgn. (fx. 206) og vidner om forfatterens hang til at skrive før han tænker (fx. 174). Forbeholdene kommer dryssende efterhånden som de indfinder sig. Som i en dårlig kladde, hvor de forhåndenværende søms princip forflygtiger det enkleste overblik (cf. 155 og 158). Selv Bjerrings mere tankevækkende betragtninger løber regelmæssigt ud i flovser (cf. 172), og skønt han påstår at besidde nøglen til en større mængde Blixen-hemmeligheder og -gåder, forsømmer han at oplyse hvilke mysterier det er han taler om. Den ene ubekendte gøres til forklaring på den anden, værst vel nok hvor hans 'anagramania' føjes som spot til skade og »Sorg-Agre« til sidst bliver til »Eros-Gag« og Afrodite til Afro-Dinesen (211).

Skønt den kronologiske udvikling i Blixens digtning forbliver ubelyst under Bjerrings usikre vejvisning, er det nærmest en fordel for hans trods alt voksende fornemmelse for værkets tvetydigheder og modsigelser at ikke også en tidsbestemt helhedsopfattelse lægger sig som en klam dyne over hans læsninger. Et sted går han så vidt som til at hævde at »netop begrebet kontinuitet (er) et af de væsentligste for Blixen, og på mange måder nok *det* væsentligste – da det jo er beslægtet indholdsmæssigt med begreber som f.eks.: sammenhæng, helhed« (199); men trods alle associationsligheder begreberne imellem, slutter han betegnende det pågældende kapitel med linien: »Men, også angsten for meningsløshed kan være produktiv« (ibid.). Med lidt god vilje kan man nok ane denne produktive angst bag den 'veneriske tvetydighed' i det flove anagram-sprog fra før. Med lidt mindre god vilje at det er den samme angst der betinger Peter Bjerrings egen flygtighed i stilen – bag al dens docerende 'holisme'.

Skønt Bjerring ustandselig gentager sig selv er han typisk på flugt fra tue til tue så snart et interessant problemområde er blevet afstukket (cf. 169). Et hus splidagtigt med sig selv – det er det bedste man kan sige om hans bog om Karen Blixen.

Den eneste kronologi i forfatterskabet der beskæftiger ham er Venus-skikkelsens udvikling i værkets løb (cf. 136 og 196). Fru Venus er Bjerrings hovednøgle til Blixen, ikke blot til hendes religiøsitet, ligesom Nemesis-læren var det for Wivel. Som denne opfatter også Bjerring forfatterindens begreb om harmoni som en modsætningsfyldt og helhedsorienteret størrelse, omfattende livets dybder og tinder, Gud og Djævelen i én (121). Eller som en u mærkelig grænseovergang mellem natur og menneske (cf. 126). Det drejer sig om en myte om modsætningernes enhed som kan minde om Jung, men som er mere sammensat og mindre reformistisk hos Blixen. Og det er denne myte der i Morgen- og Aftenstjernens billede (cf. 133) står som tegn på forfatter-skabets kontinuitet – eller måske snarere på fraspaltningen af dets 'veneriske' diskontinuitet (cf. 211).

Oprindelig var det jagtgodinden Diana som symboliserede den Blixenske myte, men efter forfatterens hjemkomst fra Afrika bliver Diana til Venus, som siden selv bliver transformeret til Jomfru Maria. Mellem den vilde jomfru og den milde står dog Venus så nogenlunde urørt på Blixens firmament (en række lighedspunkter med Leonardo da Vincis kunstfilosofi (129f.) er her oplysende). Dianas rolle var en parentes i Karen Blixens samlede værk, ifølge Bjerring, som med denne opfattelse befinder sig et par lysår fra Juhl og Jørgensens bog *Dianas hævn* (1981), der da heller ikke figurerer i hans kildefortegnelse.

Om hans stjernetydning gælder ikke desto mindre at den fastslår hvordan det kosmiske affinitet til menneskelivet følger kønsgrænsen. Det kvindelige forenes med stjernen i det nære og jordiske, det mandlige med stjernen i det fjerne og kosmiske. Stjernen er både middelpunkt og afstandsmarkør for de to køn. Den religiøse side af denne mytiske helhedsdannelse nærmer Bjerring sig for en gangs skyld med en sober og velafvejede passage: »Karen Blixens helhedstænkning eller helhedsmyte er opstået over en lang årrække, og i en proces der har indoptaget væsentlige religiøse elementer, også selvfølgelig fra kristendommen; men mytedannelses-processen har samtidig fundet sted i et morsomt, undertiden skarpt, kritisk opgør med andre religiøse dogmer og tendenser. Karen Blixen er både religiøs, og markant teologikritisk på samme tid« (184).

Så velgørende disse ord sætter tingene på plads, markerer de efter mit skøn at Bjerrings møjsommelige helhedsdannelse over Karen Blixens liv og digtning er en blindgyde. Lastet med modsætninger bliver helhedsbegrebets spændingsfyldte udladet på det mytisk-religiøse plan. Den moderne, strømlinede verden er kun genstand for et ubehag hvorover en helt anderledes, kosmisk, indirekte kritik af moderniteten hvælver sig, en bevægelse tilbage til myten, incl. fru Venus (cf. 78). Karen Blixen trak sig bagud af århundredet, ja ud af nutidig historie, for at finde og fastholde hvad denne historie foragtede (cf. 38). Det kan være rigtigt nok, set på afstand. Men sådan så Karen Blixen det jo ikke. Hun producerede, som både Wivel og Bjerring selv bemærker, sejr i

nederlaget eller subjektiv frihed af den objektive lovmæssighed. Og det gjorde hun uafbrudt og uafsluttet. Med sejren og friheden kunne det være så som så, men det uafbrudte og uafsluttede i hendes selvopgør er et faktum som ingen stjerne kan betegne. Det er stadig uafgjort mellem Venus og Diana.

Ole Wivel har ført denne indsigt frem til det punkt hvor Karen Blixen lander som en ganske vist fremmed fugl blandt modernisterne på skæret. Så vidt er hans bog forløst. Peter Bjerring får ikke tilnærmelsesvis sin tumlen med 'mod-sætningernes dialektik' i Blixens værk bragt frem til dette punkt. Trods sin fornemmelse for modsætningernes accenter og deres forskydninger, fastholder han deres dynamik på det mytiske plan. Hans bog beskriver et stjernehvælv over en afgrundsdyb, aktiv vulkan, men det er et emblem af tvivlsom legering.

Det lå allerede i de to bøgers undertitler at mens Wivels Blixen var stedt i et selvopgør uden ende, så stod Bjerrings Blixen endelig og afgjort ansigt til ansigt med Gud. Men hvilken Gud? Svaret er Venus, men »det er først da stjernen bliver til en ganske bestemt stjerne, Venus – der jo er planet og kærlighedsgudinde på samme tid, forenende himmelsk og jordisk, kvindelig, kraft – at Karen Blixens mest 'almægtige' symbol finder sin endelige udformning, fra da af bevaret og udbygget i resten af forfatterskabet« (106). Ifølge Bjerring må vi ikke glemme at »Gud hos Blixen er 'en af de to mægtigste i universet og evigheden.' (...) Fru Venus er den anden« (131). Og endelig (155) »kan vi med ligeså stor ret hævde, at 'Gud og Venus er een' ...«

Betydningsglidningen fortsætter for at kulminere i bogens kapitel 10, hvor selvmodsigelser i Blixens livssyn indgår i et uopløseligt fletværk med andre selvmodsigelser i Bjerrings formidling af det. Ole Wivel opvurderede Karen Blixens Nemesis; Peter Bjerring har begået hybris ved at undervurdere den.

Poul Houe

Christian Becker-Christensen: Bogstav og Lyd. Dansk retskrivning og rigsmålsudtale. Bind 1, Gyldendal 1988, 315 sider, 425 kr.

Relationen bogstav – lyd er såvel i dansk som engelsk kompliceret. I engelsk forskning findes der en tradition i behandlingen af dette problem. Et fuldgyldigt eksempel på denne tradition er A. Wijk: *Rules of Pronunciation for the English Language* fra 1965. På trods af titlen er det hovedsigtet med bogen at give en detaljeret redegørelse for relationen mellem bogstav og lyd. Analysens dobbelte formål er explicit angivet, det er dels en hjælp til udlændinge og dels en argumentationsstøtte til kravet om en reform af den engelske ortografi.

I forordet til *Bogstav og Lyd* står der: 'Formålet med bogen er at give en samlet, indførende fremstilling af regler for rigsmålsudtalen, specielt i form af skrift-til-lyd-regler.' (s. 5). Det nævnes, at beskrivelsen kan have værdi for læse- og staveundervisningen og undervisningen i dansk som fremmedsprog, men disse potentielle anvendelsesmuligheder påvirker ikke argumentation eller fremstilling. Ortografiske reformtanker findes ikke. Bogens selvforståelse lig-

ger uden for den engelske tradition, idet den placerer bogen som sidste led i kæden af analyser af dansk sprog. Det er grundforskning.

Peter Molbæk Hansens arbejde med generering af tale fra skreven tekst henvises der til, men Bogstav og Lyd placerer sig ikke i denne tradition, selv om den rummer meget stof, der er relevant ud fra den synsvinkel.

Metodisk er analysen påvirket af sproghistorisk praksis. I sproghistorien går forskeren ud fra det overleverede skriftbillede, og på dette grundlag fremlægges en hypotetisk beskrivelse af det lydlig. Det interessante ved denne bog er, at Becker-Nielsen har valgt at anvende fremstillingsmåden, selv om han har et nuanceret kendskab til nutidigt dansk talesprog.

I et kommende bind 2 vil der være en beskrivelse af udtalen i sætnings-sammenhæng og i almindelig tale, men hovedindholdet af det udgivne bind 1 er en specifikt skriftrelateret beskrivelse. Det er altid bogstavet, der er udgangspunkt.

I en oversigt antydes retskrivningsændringerne fra 1775 til 1986, og selv i denne kortform fornemmes tilfældighed og utilstrækkelighed i normforvaltningen. Netop den historiske baggrund kan gøre det svært at acceptere, at skriftbilledet er et frugtbart udgangspunkt for beskrivelsen af talesproget. På den anden side udgør Bogstav og Lyd sammen med Aage Hansens anvendelse af synspunktet fra 1967 et supplement til de beskrivelser af dansk talesprog, som alene bygger på det lydlig.

Bogens hovedsigte er altså en opstilling af relationen mellem det danske skrift- og talesprog, og der er udviklet et komplekst registreringssystem, der kan fastholde de forskellige udtalemuligheder, som det enkelte bogstav har.

Analysen bygger på et gennemreflekteret regelbegreb: 'Regler relaterer en repræsentation til en anden ved at ændre eller indsætte elementer. Der kan være tale om relatering af begyndelses- og slutrepræsentation i beskrivelsen eller af repræsentationsformer herimellem' (s. 33). Både opstillingen og anvendelsen af det opstillede regelsystem er af faglig interesse, men materialets genstridighed er stor, og den afspejles allerede i et forbehold i den indledende redegørelse for Retskrivning og udtale (s. 16): '... omsætningsmulighederne mellem bogstaver og lyde er begrænsede og i et vist omfang regelregulerede.'

De mange undtagelser er tyngende for fremstilling og valg af hovedsynspunkt, men den alvorligste belastning for regelrespekten beskriver Becker-Christensen selv præcist og åbent (s. 25): 'Den styring der er på valget af et bogstavs eller en lyds korrespondenser er dels betinget af den direkte grafiske eller lydlig sammenhæng, dels også af information som ikke er udtrykt i skriften eller i talen: information om grammatisk struktur, ordklasseforhold, betydningsmæssig sammenhæng mellem ordformer og information om ords tilhørsforhold som hjemlige ord eller som fremmedord.' Reglerne bliver så komplicerede, fordi de skal dække flere analyseniveauer.

På baggrund af den akademiske erkendesholdning og den store arbejdsindsats ved regelopstillingen virker det urimeligt, at afgrænsningen af fremmedordene har så stor indflydelse på resultaterne. Et iøvrigt ligeegyldigt eksempel kan illustrere afgrænsningsproblemet. Ved gennemgang af ea på side 170 betyder det en forenkling, at bearnaise er medtaget og steak udeladt.

Bogens fremstillingsform rummer en spænding mellem pædagogiske hensyn og professionel indforståethed. Pædagogisk sans støttet af en diskret humor præger fremstillingen, men Becker-Christensen har ud fra et hensyn til fremstillingens økonomi valgt et højt forudsætningsniveau hos læseren. Ganske vist anfører han i forordet, at fagudtryk forklares, men en trelinjers præsentation af det anvendte fonembegreb har kun værdi for den kyndige.

Det kræver således solide forkundskaber at forstå og relatere de følgende to citater: 'Retskrivningen forholder sig således til et fonemisk niveau i sproget fremfor til et fonetisk' (s. 26) og 'I bogens udtalebeskrivelse relateres skriften til en fonetisk repræsentation i form af lydskrift. Der regnes ikke med noget mellemliggende fonemisk niveau' (s. 31). Enhver fonetiklærer vil vide, at det kun er et mindretal af danskfagets kandidater, der vil kunne leve op til forfatterens læserforventninger på dette sted.

Anvendelse af ortografi udstyret med tryk- og stødmarkeringer har praktisk værdi i en række sammenhænge, men anvendelsen af denne mellemtilstand mellem ortografi og lydskrift stiller krav til den delvist kyndige om sikkerhed i kategorierne.

På den baggrund kan det virke foruroligende, at forlaget med rimelige økonomiske motiver anfører på omslaget, at bogen også henvender sig til den interesserede almenhed.

Stringens og kyndig detaljerighed præger bogen, men fagfolk vil først og fremmest blive engagerede, fordi dens kreative skævhed uafbrudt tvinger læseren til afprøvning af egne synspunkter. Allerede bind 1 vil blive en nyttig håndbog, da det er klart disponeret og fuld af nye informationer.

Mogens Baumann Larsen

Håndbog i Nudansk af Henrik Galberg Jacobsen og Peter Stray Jørgensen. Politikens Forlag, 1988. 527 s. 248 kr. indb.

Sådan en bog har vi vist aldrig før haft på dansk. Man nærmer sig den derfor lidt usikker over for, hvad den mon kan rumme, og uden at være væsentligt vejledt af, at den på omslaget (ikke på titelbladet – bibliografisk roderi!) betegnes som et sprogbrugsleksikon – hvad det så er for noget.

Forordet giver imidlertid god besked. Håndbog i Nudansk er en opslagsbog i praktisk sprogbrug. Den skal give hjælp til at løse de sproglige og kommunikative problemer, som man kan løbe ind i, når man skal meddele sig skriftligt eller mundtligt til andre. Forfatterne har ønsket at lave en bog, hvor det hele er samlet, en bog, som både skulle give præcis vejledning i den sproglige småtingsafdeling og være en hjælp til at fremstille hele tekster. Og de henvender sig til et bredt publikum: elever i folkeskolens ældste klasser og deres lærere, studerende og andre uddannelsessøgende, sekretærer, sagsbehandlere og beslutningstagere i offentlige og private virksomheder.

Bogen rummer godt 120 alfabetisk ordnede artikler, hvis emner fremgår af en oversigt på indersiderne af bogens omslag. Afgrænsningen og navngivningen af disse emner må i sagens natur bero på en vis vilkårlighed, men et detalje-

ret stikordsregister sidst i bogen sikrer, at brugeren kan finde frem til den eller de rigtige artikler.

Artiklerne er af meget varierende længde, nogle meget korte (specielt henvisningsartikler vedr. ordklasser: *Bindeord*, *Biord* osv.), andre temmelig lange (fx *Komma*, s. 224-50). Bortset fra de nævnte henvisningsartikler er alle artikler, selv artikler på under en side, udstyret med en Kort og godt-ramme, hvori den meget travle eller meget nøjsomme kan finde måske tilstrækkelig oplysning; og alle de artikler, som ikke er helt korte eller umiddelbart overskuelige, er desuden forsynet med en indledende indholdsfortegnelse. Hertil kommer som noget meget vigtigt, at forfatterne, hvor det er muligt, inden for den enkelte artikel giver håndfast vejledning i leksikonform, fx vedr. det fortvivlende besværlige adverbelle *-t* (*T-leksikon*, s. 78-81), grammatisk terminologi (*Grammatikleksikon*, s. 175-81), illustrationers anvendelsesområder (*Illustrationsleksikon*, s. 191-201) eller brugen af store og små bogstaver (s. 421-38).

Bogens indhold lader sig vanskeligt præsentere på den plads, som står til rådighed her, men der kan da gives nogle antydninger. Ud over en lille gruppe artikler, der leverer kortfattet – og nyttig – orientering om den sproglige normgivnings og vejlednings institutioner (Dansk Sprognævn, Dansk Standardiseringsråd, Modersmål-Selskabet, Statens Informationstjeneste), falder artiklerne i hovedsagen i de to store grupper, som allerede forordet indkredser: en, der indfører i grammatiske grundbegreber og vejleder m.h.t. sprogrigtighedsproblemer, og en, som tager sig af tekstproduktion.

Den første af disse hovedgrupper kan næppe påregne nogen høj grad af nyhedens interesse ved selve sit emnevalg. Det er velkendte (og tilsyneladende uopslideligt aktuelle) sprogrigtighedsproblemer, der må holde for her. Men behandlingen af dem er utraditionel, klar og kontant – og selvfølgelig ajourført, således at det fx altid fremgår, hvad Retskrivningsordbogen 1986 (RO) mener, også selv om forfatterne ikke skulle være enige med den. Af de mange gode ideer i denne gruppe kan fx nævnes artiklen om nye og gamle faldgruber i RO (med listerne »Det må man gerne nu«, »Det må man ikke mere« og »Det må man stadig ikke«) og artiklen om komma, der behandler principperne for grammatisk komma og pausekomma komparativt; og det skal noteres, at forfatterne kan supplere RO m.h.t. forhold, som RO lader uomtalte, skønt den vist må siges at være forpligtet over for dem, jf. fx drøftelsen af, hvad *dope*, *shine up*, *tape*, *time* o.l. hedder i bydemåde. Der er meget at glæde sig over i disse artikler, meget lidt at være uenig i/med/om (jf. artiklerne »*Enig i* eller *enig om?*« og »Skråstreg«). Måske kunne man dog have ønsket sig en mere indgående behandling af problemerne ved valg af præposition (om end forfatterne tager et godt greb om en af nælterne ved at påpege, at *på* synes godt på vej til at blive en universalpræposition); man kan betvivle, at det er lykkedes forfatterne at forklare brugeren den subtile pointe i den med RO knæsatte asymmetriske tolerance m.h.t. brugen af *hang* og *hængte*; og man kan føle sig provokeret af deres upassende forsonlige holdning til *bedes indbetales*. Men det er jo småting. Hovedindtrykket er, at forfatternes vejledning inden for den sproglige småtingsafdeling er dygtig, velgennemarbejdet, pålidelig.

Størst interesse samler sig dog om den anden hovedgruppe, som repræsenterer det egentlig nye, tekstproduktionens problemer behandlet i leksikonform.

Man finder her generelle indføringer i fx kommunikation og argumentation, man finder vejledning i mundtlig tekstproduktion (*Diskussionsindlæg, Mødeteknik, Tåleteknik*, med meget god grund også *Telefonbrug*), og man finder navnlig vejledning i skriftlig tekstproduktion. Det er karakteristisk, at forfatterne m.h.t. den sidste ikke holder sig til mere iøjnefaldende genrer og meddelelsessituationer eller til udformning af retningslinier for godt sprog, men også inddrager mindre bemærkede teksttyper som fx fuldmagter og klager og ikke mindst nedlægger megen energi i behandlingen af ofte oversete, mere tekniske forhold, som er af største betydning for, om en kommunikationshandling alt i alt lykkes: citatteknik, illustrationsbrug, indholdsfortegnelser, korrekturtegn, layout, stikordsregistre, typografi m.m.; og de føler det ikke under deres værdighed at give råd og vink om fx alfabetisering, arkivering, informationssøgning og biblioteksbrug.

Antagelig vil det mere end noget andet være artiklerne i denne sidste hovedgruppe, der sikrer bogen en fast plads som håndbog i undervisningens, erhvervslivets og den private kommunikations tjeneste. At den vil få en sådan, synes i al fald givet. Hermed er det naturligvis ikke sagt, at alt i disse artikler er hævet over diskussion. Fx er forfatterne måske lidt for glade for punktostillinger; måske burde de have gjort lidt mere ud af ansøgninger – det er, navnlig de første gange, lidt overraskende at se, hvor ubehjælpomt selv ansøgere til fx legater, stipendier, lektorater og professorater griber opgaven an; måske er det mindre velbetænkt, at de s. 466 tilråder selv i referater, der ved overskrifter el.l. er karakteriseret som sådanne, at bruge referatmarkører (som erfaringsmæssigt fører til megen utilsigtet illoyalitet: *forfatteren påstår* o.l. – så er hans budskab straks lidt mistænkeliggjort); måske er de sluppet lidt for nemt om ved teksttypen *memoirer* i relation til bl.a. *selvbiografi*; og det er ikke heldigt, at de s. 413 omtaler en teksttype, *speciale*, som ikke defineres i artiklen *Teksttyper*. Og man kunne da finde andet at brokke sig over. Men intet, som alvorligt ville anfægte denne håndbogs værdi.

Tilbage står blot endnu at nævne, at forfatterne i henvisninger efter de enkelte artikler, i artiklen *Ordbøger* og endelig i den afsluttende litteraturliste giver god besked om hjælpemidler for den, der vil søge yderligere oplysning; om litteraturlisten gælder i øvrigt, at den rummer adskillige henvisninger, som vil være nye selv for ganske velorienterede fagfolk.

Håndbog i Nudansk er en kærkommen nyhed, en værdifuld forøgelse af håndbogslitteraturen.

Poul Lindegård Hjorth

Dansk-dansk Ordbog. Af Børge Dissing og Sigrid Helles. Gyldendal, 1988. 606 s. 135 kr. indb.

Det begyndte vist i 1965 med *Gyldendals Skoleordbog*. Den blev i 1976 udvidet til *Gyldendals Store Skoleordbog*. Også i denne nye skikkelse slog den godt an, men dens indbinding og skriftstørrelse blev kritiseret; det rådede forlaget bod på ved at øge skriftstørrelsen en anelse og forsyne bogen med stift bind, hvorefter

ter den med reelt uændret indhold blev omdøbt til *Gyldendals Ordbog for Skole og Hjem*, 1977.

Så langt, så godt. Der er ingen grund til at betvivle, at ordbogen under de skiftende navne egnede sig godt til det formål, som den fra først af var formgivet til.

Men så undergik den endnu en metamorfose, blev indlemmet i serien Gyldendals røde Ordbøger og fremtræder nu under navnet *Dansk-dansk Ordbog*, der sigter mod en bredere brugerkreds end forgængerne: if. forordet henvender den sig til dels folkeskolen fra 6. trin og opefter, dels et bredt publikum i almindelighed, idet den, stadig if. forordet, er »velegnet til brug på kontorer, til efg-uddannelsen, sprogskoler i dansk for udlændinge samt ungdoms- og aftenskoler«. Det citerede lyder næsten for godt til at være sandt; og helt sandt er det da heller ikke.

Den seneste omdøbning af denne slidstærke forlagsartikel må være udtryk for, at den efter forlagets opfattelse nu har skiftet genre, fra skoleordbog til håndordbog. Er den opfattelse holdbar?

Bogen er udvidet i forhold til forgængeren, fra ca. 30.000 til ca. 42.000 opslagsord. Det er naturligvis en markant ændring (som måske ikke er ubetænkelig i relation til den oprindelige adressat: er den ved at være for stor til skolebrug?); men udvidelsen indebærer ikke nødvendigvis en ændring af bogens anlæg.

Ordstoffets afgrænsning er principielt den samme som tidligere.

Når det gælder artiklernes opbygning, kan der noteres et klart fremskridt: der medtages nu konsekvent ordklasseangivelse. Bortset herfra er artiklernes opbygning imidlertid den samme som tidligere, med megen bevægelsesfrihed for forfatterne, der fx indskrænker sig til at angive udtalen, »hvor det skønnes nødvendigt«, og ikke føler sig forpligtet til konsekvent at give betydningsforklaringer, men dog som regel giver »ordforklaringer eller eksempler på ordenes brug, ofte begge dele«.

Det vil af det her nævnte utvetydigt fremgå, at i al fald påstanden om ordbogens cgnetthed for udlændinge vanskeligt lader sig fastholde.

Men sandsynligvis er bogen lige så utilstrækkelig for de fleste andre adressater, forhåbentlig med undtagelse af de primære, skoleeleverne.

Forfatterne er givetvis erfarne pædagoger. De har greb på at give forklaringer i et let forståeligt sprog. Og når de har skullet afgøre, om der fx skulle gives forklaringer eller eksempler på ordets brug eller ingen af delene, har de sikkert også kunnet bygge på en ganske sikker fornemmelse af, hvad der kan tænkes at volde skoleelever kvaler, og hvad der nok ikke er nogen ben i.

Ikke desto mindre kan det godt være lidt svært at forstå forfatterens dispositioner. Hvorfor forklares *flagspætte* (»en skovfugl«), men ikke *slagermus*, *sløjde* (»arbejde (i skolen) med træ, papir o.l.«), men ikke *husflid*, *tulipan* (»løgplanter«) og *viol* (»blomst«), men ikke *rose* og *vintergæk*, *vingummi* (»en art slik«), men ikke *slikkepind*? Skulle det efter deres afgrænsningsprincipper virkelig være nødvendigt at forklare adj. *køn*? Hvis ja: hvor megen forklaring rummer så denne artikel: »I *køn* (to.) pæn. Det er et kønt glas? Måske er der god mening i at forklare adj. *åreforkalket*, men er det så sket i denne artikel: »*åreforkalket* (to.) Han er meget åreforkalket?«

Og den tvivl, man kan nære på de primære adressaters vegne, bliver ikke mindre, når man inddrager alle de andre i overvejelserne. Kan det brede publikum virkelig være tjent med en ordbog, der i den grad savner leksikografisk professionalisme?

Det er uprofessionelt, at der ikke gennemføres en klar administration af den redaktionelle terminologi. Hvad betyder fx det redaktionelle »fx«? I al fald ikke det samme i disse tre artikler, der står næsten side om side: »årsagsbindeord ... fx da, fordi«, »årsskrift ... fx foreningens årsskrift«, »II ås ... langstrakt bakkekam, fx Mogenstrup Ås ved Næstved«.

Det er ligeledes uprofessionelt, at forfatterne ikke er nået til principiel klarhed over, hvilken definitionspraksis de vil følge. Snart giver de indholdsdefinitioner, snart anfører de synonyme (evt. også antonymer), begge dele absolut respektabelt; men de kan også finde på i stedet at oplyse, hvad ordet bruges om, og undertiden giver de endda definitioner, som forudsætter, at det definerede ord indgår i definitionen. De mange muligheder kan belyses af de følgende to citater, hvoraf det sidste i øvrigt også påkalder sig interesse ved betydningernes sære rækkefølge: »*slægt* ... 1. om familie; 2. inddelingsgruppe i botanik og zoologi«; »*I slæde* ... 1. glidende del af maskine; 2. til transport over sne, fx *hundestæde*; *kælk*«.

Til det uprofessionelle hører selvsagt også, at betydninger defineres med ord, som ikke forklares andetsteds i ordbogen; fx defineres vb. *reportere* som »dække begivenheder i massemedierne«, men artiklen *I dække* (uo.) anfører ikke nogen betydning af *dække*, der kan give mening i denne definition.

Sådan kunne man fortsætte. Det fremdragne er dog vel nok til at vise, at bogen ikke er bragt op på håndordbogens niveau.

Det bør endnu nævnes, at bogen i denne version rummer et par nytillkomne udenværker:

Forrest og bagest i bogen bringes i et fikst arrangement et udvalg af de forkortelser, som Dansk Sprognævn anbefaler.

Sidst i bogen har forfatterne gjort et forsøg på at gengive de meget fyldige retskrivningsregler i Retskrivningsordbogen 1986 (RO) i kort form. Det er de gennemgående sluppet pænt fra. Nu og da giver de dog tvivlsom vejledning; det er fx næppe i overensstemmelse med RO at bruge accenttegn for at skille *slåver* 'personer af slavisk herkomst' fra *slaver* 'trælle', og den vurdering, at til-lægsformen »som regel« er bøjet i forbindelser som *støvlerne er slidte*, er i al fald ikke RO's (se RO s. 564). Fortegninger fremkommer også ved, at forfatterne dokumenterer deres selvstændighed ved at lave andre eksempler end RO's, hvorved de undertiden kommer til at illustrere noget andet end tilsigtet. Værst er det dog, at det afsnit, som flest brugere kan tænkes at søge hjælp i, nemlig afsnittet om kommatering, er belastet af vidtgående terminologisk forvirring: snart tales om *helmening* og *ledsætning*, snart om *hoved-* og *bisætning* (hvoraf *helmening* og *hovedsætning* ikke defineres i bogens alfabetiske del, mens *ledsætning* defineres og eksemplificeres præcist og godt, og *bisætning* – i hovedsagen, dog med en lidt ulden tilføjelse – defineres som 'ledsætning'!). –

Pointen af denne omtale skal aldeles ikke være en nedgøring, men gerne en advarsel mod noget, der tager sig ud som lovlig smart forlagsspekulation. »Dissing og Helles« er sikkert stadig en god, nu dog måske lidt for stor skoleordbog;

men en håndordbog, fx en (visselig tiltrængt) afløser af Nudansk Ordbog, er den ikke.

Burde Gyldendal ikke føle sig forpligtet til at lave sådan en?

Poul Lindegård Hjorth

Erik Hansen & Jørn Lund (red.): Sproget her og nu. Dansk Sprognævns skrifter 14, 199 s., Gyldendal 1988.

Den dynamiske duo har slået til igen! Erik Hansen og Jørn Lund gør efterhånden en meget stor indsats for det danske folks sproglige oplysning. Journalisterne kender dem og de er som regel rede med sproglige kommentarer og forklaringer til døgnets seneste hændelser. Nok er kampen mod den sproglige uvidenhed sikkert ikke mindre Sisyfosisk end Batmans og Batboys kamp mod kriminaliteten. Men det er dynamikken, kompetencen og begejstringen hvormed kampen føres heller ikke. Våbnene er sprogminutter, kronikker, foredrag, artikler og populære bøger.

I den bog som her skal anmeldes har de fået sprogfolk med tilknytning til Dansk Sprognævn til at forsøge at gøre status over de sidste 30 års dansk.

Bidragene kan ordnes i tre grupper: I den første betragtes dansk rigsmål i forhold til andre sprog og sprogformer. I den anden behandles de sidste 30-40 års udviklinger i det officielle danske skriftsprog. I den tredje gruppe ses på forskellige sprogbugsproblemer.

Dansk rigsmål i forhold til andre sprog og sprogformer

Allan Karker placerer i »Introduktion: Det danske sprog i tid og rum« dansk på det sproglige verdenskort: indoeuropæisk, germansk, nordisk, østnordisk. Derefter sammenlignes dansk med de øvrige nordiske sprog: udtale, retskrivning, ordbøjning, syntaks og ordforråd. Det konstateres at dansk er det nordiske sprog der har fjernet sig længst fra det oprindelige fællesskab. En konsekvens heraf er at det er sværere for nordmænd og svenskere at forstå dansk end at forstå hinandens sprog.

I »Den danske udtale« behandler Lars Brink to emner. Først besvarer han spørgsmålet om dansk er et smukt eller et grimt sprog. Med grundlag i stødet, drøbel-r'et og tonegangen, konkluderer han at dansk er grimt. Dernæst beskriver han de sidste tredive års lydudviklinger. Han konstaterer at forandringerne breder sig ud over landet fra København – og at de i København i de fleste tilfælde kommer fra lavkøbenhavnsk.

Hans Jørgen Schiødt plæderer i »Regionalgloser og rigsmål – et dilemma?« for at der skal flere regionalgloser med i rigsmålsordbøger.

De sidste 30-40 års udviklinger i det officielle danske skriftsprog

Henrik Galberg Jacobsen giver i »Retsskrivningen. Fra Dejg til paj« et overblik over relationerne mellem de sidste tre retsskrivningsordbøger: *Dansk Retsskrivningsordbog*, der udkom fra 1923 til 1946, *Retsskrivningsordbog 1955* og *Retsskrivningsordbog 1986*.

Først giver han en oversigt over ændringerne i retskrivningsreglerne og i enkeltords stavemåde i ordbøgernes alfabetiske del. Dernæst behandler han spørgsmålet om de valgfri former. Han konstaterer bl.a. at antallet af valgfri former er øget med 80 % i den nyeste retskrivningsordbog i forhold til den forrige (s. 72), og forudser en stramning på dette punkt i en kommende retskrivningsordbog (s. 76). Til sidst ser han på forholdet mellem norm og sprogbrugere: i hvilken grad de officielle normer faktisk følges af danskerne. Jeg gør ikke mere ud af referatet her, men vender tilbage til denne artikel senere i anmeldelsen.

Pia Riber Petersen bidrager med »Ordforrådets udvikling siden 1955. Fra kabinescooter til ellert«. Hun konstaterer at en stor del af de nye ord kommer fra amerikansk-engelsk, mens der kommer nogle få ord fra tysk, svensk, fransk, norsk, finsk, italiensk, russisk, japansk og koreansk. Forklaringen på ordforrådsændringerne hentes i samfundets udvikling: det danske sprog forbliver et ajourført og kraftfuldt meddelelsesmiddel.

Henning Spang-Hanssen anslår i »Det faglige ordforråd« mængden af termer (term = et ord som tilhører et fagsprog) i et sprog som dansk til ca. 300.000, fordelt på ca. 300 fagområder med hver ca. 1000 termer. Et fagord defineres som en term, der bruges almensprogligt. Det anslås – ud fra indholdet i de største ordbøger dansk-engelsk og dansk-fransk – at der findes mindst 100.000 fagord i dansk. Det er efter forfatterens mening væsentligt at faggrupperne tager hensyn til hvorledes deres fagtermer tager sig ud for almindelige sprogbrugere, bl.a. fordi nyhedsmedierne pludselig kan bringe et fagområde i fokus. Som eksempler på uheldig termvalg nævnes *becquerel*, måleenheden for radioaktivitet, og *joule*. Ud fra frekvensundersøgelser (Maegaard & Ruus) findes der belæg for at det faglige ordforråd præger almindendansk i dag så meget, at en øget opmærksomhed for fagsprogene er påkrævet.

I »RESSOURCE staves da med ét -s-, ligesom på engelsk! Lidt om skiftende sproglig dominans og sproghistorisk bevidsthed« forudsiger Niels Haastrup at vi også i fremtiden vil få mange stavfejl i det ord som nu også må staves *resurse*. En lille empirisk undersøgelse (33 danskstuderende i første semester) viser at et flertal (18) finder *resource* (engelsk stavemåde) korrekt, og *ressource* (fransk) ukorrekt. Forklaringen findes i den prestige og dominans engelsk-amerikansk har i mange af de medier som veluddannede unge benytter. De mangler kendskab til de sproghistoriske forhold som Sprognævnet legitimerer -ss-formen med (fransk låneord fra 1700-tallet).

Erik Hansen konstaterer i »Grammatik: Bøjning og syntaks« at det danske sprog hverken trues af interne systemkonflikter eller af farlig påvirkning udefra. Men der sker lidt på nogle få, isolerede områder.

Inden for bøjning kan navneord af latinsk oprindelse som ender på *-ium*, nu også som regel have endelsen *-ie*: *akvarium/akvarie*, *seminarium/seminarie*. (På grund af offentlig modstand blev kun enkelte af disse dobbeltformer indført i *Retskrivningsordbogen 1986*). Stedordet *vores* bliver stadig mere accepteret i stedet for de bøjede former *vor/vort/vore*. *Sin/sit/sine* bruges tilsyneladende mere og mere også i flertal. Inden for udsagnsordene er forekomsten af *farede* blevet så hyppig at den er kommet med i den seneste retskriv-

ningsordbog som sideform til *for*. Udvidelsen af brugen af entalsform af tillægs-måde synes at fortsætte: *en ofte iagttaget situation, begge cyklerne er brugt*.

Inden for syntaksen er det væsentligste at vi er midt i en ændring i brugen af de personlige stedords former. Der gælder i øjeblikket to regler: Regel 1 siger at nominativformerne skal bruges som grundled, mens akkusativformerne skal bruges i alle andre tilfælde. Regel 2 siger at et personligt stedord der står i en forbindelse hvor det kun kan være trykstærkt skal have akkusativform, altså også selv om det eventuelt er grundled. Regel 2 følges efterhånden af de fleste i naturligt talesprog. Men i skriftsproget står regel 1 stærkt: *de vi får til overs, skal leveres tilbage*. Erik Hansen mener at fremtiden tilhører regel 2 – og det er der ingen grund til at fortvivle over, for den er gennemført i fransk uden at dette sprog har mistet i europæisk anselse.

Af andre syntaktiske iagttagelser fra artiklen kan det nævnes at det lille tryksvage *der* optræder i stadig højere grad konsekvent som grundledsvikar i bisætninger: *han har meldt afbud, hvilket der er en stor ulempe, det hus som der brændte, det tror jeg ikke der kan genere ham, hvem mener du der har ringet?* *Der* optræder også i højere grad i forbindelsen *der + bisætning: der er lagt til grund, at ...*

Forskellige sprogbrugsproblemer

Henrik Hagemann bidrager med »Hej, du dér – Brugen af DU og DE gennem 30 år i personlig belysning«. De bruges stadig, men er blevet fortrængt af *du* på mange områder. Det mest markante træk finder Henrik Hagemann imidlertid i at brugen af titler (familierolle eller stilling) på det nærmeste er forsvundet i daglig sprogbrug i løbet af perioden.

I »Officiel sprogbrug« redegør Arne Hamburger for de seneste årtiers arbejde med at forenkle statens, kommunernes og domstolenes sprog. Det 23 år lange begivenhedsforløb forud for Justitsministeriets vejledning af 15. oktober 1969 (»Vejledning om sproget i love og andre retsfor skrifter«) oprulles. Og der redegøres for Sprognævnets stadig mere aktive medvirken i arbejdet med at få myndighederne til at skrive mere forståeligt til borgerne. Også efter oprettelsen af Statens Informationskontor i 1975 har nævnet medvirket ved arbejdet med selvangivelsen og fremstillingen af den meget populære pjece »- og uden omsvøb, tak! Eller: Hvordan man ved hjælp af lidt sund fornuft kan forbedre sine sprogvaner når man skriver til sine medborgere« (udkommet i 125.000 eksemplarer). Arne Hamburger konkluderer, på basis af en undersøgelse af Allan Karker, at den officielle sprogbrug er blevet bedre de seneste årtier, men at der stadig er en række stærke embedsmandstraditioner som ligger i vejen for at man meddeler sig menneskeligt til borgerne – og ikke fremtræder som en ophøjet, fjern og upersonlig institution.

I »Sprogbrug og sprogoplæring i folkeskolen« anfægter Mogens Gradenwitz den centrale placering som den ræsonnerende normalprosa har i skrive-undervisningen.

Bente Liebst fortæller i »Mænds og kvinders tale – kontrol af eftertænk-somheden, sikkerheden og sindstilstandene« om 3-4 forskellige undersøgelser af kønsbestemte forskelle i sprogbrugen.

Jørn Lund reflekterer i »Går det fremad? Om vilkår for børns sprogudvik-

ling« over de seneste 30 års ændringer i skole og hjem. Han finder en beskeden bedring af børnenes muligheder for sprogudvikling i skolen. I hjemmet er der stor fare for at den stadige medie-baggrundsstøj indebærer at sproget kun sjældent bruges som samværsmiddel, til samtale og fortælling.

Vurdering

Bogen er beregnet for det man kan kalde den almindelige, interesserede modtager. I forordet skriver redaktørerne at »Dansk Sprognævn mener at kunne spore en stigende interesse for det danske sprog og har med dette bidrag ønsket at nære denne interesse«. Den fælles ramme bidragsyderne har fået, er »at gøre status over dansk sprog i dag, naturligvis ikke over alle sider af sproget, men specielt dem, der har med nævnets ansvarsområde og virkefelt at gøre«. Inden for denne ramme »har forfatterne været frit stillet m.h.t. stofvalg og fremstillingsform« (også fra forordet).

En sådan blød redaktørholdning må naturligvis resultere i at bogen rummer artikler som er meget forskellige. Der er meget langt fra Henrik Hagemanns stærkt anekdotiske betragtninger over *du* og *De*, til Henning Spang-Hanssens ubønhørlige sagprosa. Hos Erik Hansen er læseren på side 113 én der fx ikke ved hvad bøjning er for noget. Det forklares helt elementært og kontrasteres til afledning. Men allerede på s. 10 har Allan Karker anlagt et mere krævende forudsætningsniveau med uindførte fagord som *rod*, *bøjningsendelse* og *stærkt bøjede udsagnsord* m.fl. Der findes artikler som er forsynet med yderst få eller slet ingen nøjagtige henvisninger til den bagvedliggende videnskabelige litteratur (Brink, Hagemann, Hamburger, Lund) og der findes artikler med en hel del nøjagtige henvisninger (Jakobsen er nummer et, med Karker og Hansen på de næste pladser). Nu er det klart at referencernes omfang og detaljeringsgrad må afhænge af den populære artikels art. Består artiklen i at forfatteren vurderer nogle overordnede sproglige tendenser, vil der normalt ikke være behov for så mange detaljerede referencer som hvis artiklen søger at give et overblik over de seneste, registrerede nervøse trækninger på sprogets overflade. Det overordnede hensyn er at artiklen skal være en afsluttet og forståelig helhed for én der står uden for den sprogvidenskabelige sekt. Læsningen skal derfor ikke skæres i stykker af en masse henvisninger i tekstforløbet. Men artiklen skal ikke desto mindre give relevante anvisninger på hvor den mere interesserede kan læse mere. Den rigtige løsning på dette problem findes i Jacobsens artikel som afsluttes med en detaljeret, anoteret litteraturliste, ordnet efter artiklens emner. Dog må det undre den herværende anmelder-krakiler at der ingen henvisninger er til Jacobsen & Jørgensen som må antages at rumme Jacobsens mest folkelige bud på en retskrivningsvejledning. At den først er udkommet i 88 kan vel ikke være nogen gyldig undskyldning: der findes andre referencer til titler fra 88 i bogens litteraturliste. Lidt mærkeligt er det også at der refereres til Jacobsen 85 som bygger på *Retskrivningsordbog 1955*, mens eksistensen af den reviderede og ajourførte udgave fra 88, som er funderet i *Retskrivningsordbogen 1986*, intetsteds antydes.

Men dette er jo på en måde luksusproblemer! Der er desværre andre steder i bogen hvor den vidbegærlige læser lades i stikken fordi der mangler nøjagtige referencer. Er Lars Brink blevet angrebet af en akut selvudslettelsesvirus?

Hans bidrag er i høj grad en kort, populær udgave af Brink & Lund 75. Men der findes ingen referencer i artiklen til dette monumentale værk, eller til dets fortræffelige, populære udformning i Brink & Lund 74. Der findes i artiklen flere uspecificerede referencer som ikke kan hjælpe en videbegærlig læser: side 37, 38, 39 (to gange). Og på side 28-29 mangler der da vist en reference til Heger. For den sprogligt interesserede tandlæge i Allerød ser det simpelt hen ud som om Lars Brink med denne artikel grundlægger dansk fonetik og sociolingvistik.

Jørn Lunds afslutningsartikel aktualiserer et andet reference-problem: hvor lidt kan man tillade sig at referere til faglitteraturen inden for andre fagområder man vover sig ind på? Jeg har selv sneget mig en hel del rundt i nabolandene og hjembragt både dette og hint, så det er ikke første gang jeg konfronteres med dette ubehagelige men nødvendige spørgsmål. Jørn Lunds artikel bygger på en række iagttagelser af børns ændrede vilkår i de sidste 30 år, men han afviser udtrykkeligt at det skulle være relevant eller muligt i artiklen at henvise til konkrete videnskabelige undersøgelser (s. 180 og 185). Han anser det for tilstrækkeligt at henvise generelt til »fælles viden«. Denne sådan lidt nonchalante – kan man vel godt kalde den – holdning til forskningen inden for et andet område, står i bemærkelsesværdig kontrast til det ideal om pernittengrønnskabelighed (inden for det sproglige område) som ellers klart dominerer i bogen. Det – indrømmet – ret frække spørgsmål som man kan stille er: Hvis vi sprogforskere kan udtale os om sociologiske og psykologiske forhold uden at signalere meget klart og konkret at vi bygger på det som sociologerne og psykologerne (ikke) hitter ud af, hvordan kan vi så regne med at der er nogen der gider læse vores populære bøger inden de udtaler sig om sproglige forhold? Modersmålet er jo noget alle og enhver har forstand på, ikke også?

Men på trods af tekniske indvendinger som disse giver bogen generelt den almindelige læser en god, overskuelig statusrapport over dansk sprog i dag. Det gør den især i kraft af bidragene af Karker, Brink (artiklens anden del), Petersen, Spang-Hanssen og Hansen. De er alle veteraner på områderne, og deres artikler er ladet med forståelige oplysninger som er nye for én som ikke i forvejen kender faglitteraturen. Der er god grund til at takke redaktørerne for det initiativ og den energi der har skabt bogen. Gid deres drivmidler aldrig må udtømmes!

Men da bogen har formanden for Dansk Sprognævn, Erik Hansen, som den ene redaktør, og da den er skrevet af »personer med tilknytning til nævnet« (forordet), må det også være et nærliggende læserkrav at bogen kaster lys over hvilke overvejelser der ligger bag nævnets råd og anvisninger til det danske folk. Nævnet har jo selv en iøjnefaldende rolle at spille i den sproglige virkelighed bogen beskriver. Hvad er nævnets sprogpolitik?

Der er ingen artikel der direkte behandler dette. Det må undre lidt, når man tænker på hvor meget det optager mange almindelige sprogbrugere hvad der er rigtigt sprog. Men man kan ud fra tre af bogens artikler sammenstykke sig et indtryk.

Jacobsen anfører (s. 53) at de allerfleste ændringer fra *Retskrivningsordbog 1955* til *Retskrivningsordbogen 1986* kan forklares ud fra ét af følgende tre prioriterede principper:

1. I synet til den faktiske sprogbrug hos gode og sikre skriftsprogsbrugere.

2. Fordanskning af fremmedord; dette princip bygger på en bekendtgørelse fra 1892.

3. Tilnærmelse til udtalen.

Udtrykket »gode og sikre skriftsprogsbrugere« præciseres i Pia Ribber Petersens artikel som rummer en oversigt over gennem hvilke medier nævnet holder øje med sproget: Aviser fra hele landet udgør 30% af kilderne, tidsskrifter 23%, distriktsblade 10%, bøger 10%. Resten deles mellem bl.a. ugeblade, radio, tv, brochurer og etiketter (s. 82). På basis af de daglige observationer registreres de ord og orddannelser der er nye, og de indgår så i nævnets efterhånden ret kolossale seddelsamling på i øjeblikket ca. 750.000 sedler. (Et slag på lommeregneren viser at nævnet i sin 34-årige eksistens har produceret omkring 100 sedler pr. arbejdsdag).

Hvad er betingelserne for at et nyt ord eller en ny stavemåde bliver officielt godkendt af nævnet? Og hvad er betingelserne for at et gammelt ord eller en gammel stavemåde bliver fjernet? Når man kun exciperer det nye og iøjnefaldende kan man egentlig ikke vide hvor udbredt en form er, for det skal jo altid ses på baggrund af totalforekomster. Og totalforekomster registreres ikke. Her må man så støtte sig på sin fornemmelse.

Jacobsen (s. 74 f.) undersøger i sin interessante og tankevækkende artikel, hvor mange stavfejl (i forhold til forrige retskrivningsordbog) der findes blandt de 13.000 hyppigste ordformer i aviser, ugeblade og fagblade (Maegaard & Ruus 86). Han finder 60 fejl. Nogle af dem er talmæssigt ringe, sammenlignet med de korrekte former, fx *osse* 16 gange, mod *også* 1712 gange. Andre er mere ligeligt fordelt, fx *postbox/postboks* 10/31. Og atter andre har overvægt til de forkerte former, fx *interviews/interviewer* 5/vej registreret.

14 af de 60 fejl er blevet afkriminaliseret i den seneste retskrivningsordbog. Desværre forhindrer pladshensyn en nøjere gennemgang og begrundelse af at netop disse 14 skulle ophøjes til norm. Det havde ellers været spændende og sikkert også lærerigt at høre om!

Erik Hansen begrundet (s. 119) at datidsformen *farede* (for *for*) nu er tilladt, med at den er udbredt, hvorimod *bedte* (for *bad*) er sjælden og »måske ude af stand til at slå igennem«, hvorfor den fortsat ikke er tilladt. Dette er i overensstemmelse med princip 1, men det er uklart hvad grundlaget for disse hyppighedsangivelser er. Er det et Hansensk skøn? Findes der et bestemt antal sedler på dem? *Hængte* må nu godt bruges uden genstandsled. Argumentet er princip 1, suppleret med sproghistoriske kendsgerninger: Omkring 1700 bestemte »grammatikerne« at formen *hang* skulle bruges uden genstandsled; men den oprindelige brug af *hængte* (såvel uden som med genstandsled) var så livskraftig at det ikke var muligt at gennemføre »den nye, kunstige regel om *hang* (...) Retskrivningsordbogen fra 1986 har derfor indsat *hængte* i sine forrige rettighe-der« (s. 120).

Ordet »kunstig« i denne begrundelse er ikke tilfældigt. Modsætningen til det kunstige er det naturlige, og ordet *naturlig* dukker ofte op når nævnet begrunder sine råd. Dette NATURLIGHEDSPRINCIP består i at man fraråder det kunstige, stive, uforståelige, og tilråder det naturlige, mindre formelle og al-

ment forståelige. Dette princip benyttes af Hansen s. 115, 117, 120, 126 og 135. I Hamburgers artikel spiller det den centrale rolle som ledetråd for nævnets rådgivning om offentlig sprogbrug: s. 148-49, 150, 153 og 156.

Jacobsens liste må altså forøges med dette princip. Og med yderligere ét som går ud på at stræbe mod en stabil og konsekvent grammatik. Dette STABILITETSPRINCIP påkaldes af Hansen s. 113-14, 115, 120, 128, 134 og 135.

At man ikke i bogen gør mere ud af at fremlægge og diskutere disse i alt fem principper betyder at det bliver sværere for læseren at få øje på de store linjer. Man får let indtryk af at det er på et meget lavt detaljeniveau at nævnet udøver sin indflydelse. Og at det fx er lidt tilfældigt hvornår man lader princip 2 og 3 på den Jacobsenske liste slå igennem og resultere i nogle nye valgfrie former, som fx *kamouflage*, *kommunike* og *takle* (for nu ikke at tage nogle af dem vi alle kender fra krigen i 85).

Jacobsen har en opsigtsvækkende liste over frem- og tilbage-rettelser i de tre seneste retskrivningsordbøger (s. 76). Det fremgår heraf at visse af de stavemåder som lovliggøres i 86 i virkeligheden er en relancering af stavemåder som fandtes i *Dansk Retsskrivningsordbog* (1923-46) men som blev taget ud af omløb i 55. Det gælder fx *skalotte*, *drosche*, *handikap*, *kerte*, *marguerit*, *odør*. Men det vil helt klart være en overreaktion hvis nogen skulle begynde at frygte at nævnet vil skride til en relancering af store begyndelsesbogstaver i navneord og afskaffelse af bolle-å. Dette ville nemlig stride mod de store linjer i nævnets retskrivningsbestræbelser: Man er yderst pragmatisk, følger opmærksomt sprogbrugernes aktiviteter, og justerer flittigt og omhyggeligt sin ordbog så den passer med de nye sprogsikke; hertil kommer at man foreslår et mindre antal nye selvopfundne stavninger ved siden af de gamle. Man kan ud fra denne bogs artikler konstatere at nævnet mere opfatter sig som et medium for det danske folks skriftsprogsvaner end som en normgivende instans. Det er ikke tilfældigt at denne artikelsamling ikke rummer et bidrag som forklarer den almindelige dansker om de helt generelle normproblemer der er forbundet med at være sproglig rådgiver for et lands befolkning. (Men det kan man fx læse om i Erik Hansens og andres bidrag i *Nydanske Studier 12*).

Litteratur

Brink, L. & Lund, J.: *Udtaleforskelle i Danmark* Kbh. 1974.

Brink, L. & Lund, J.: *Dansk Rigsmål* Kbh. 1975.

Heger, S.: *Sprog og Lyd* Kbh. 1981.

Jacobsen, H.G. & Jørgensen, P.S.: *Håndbog i Nudansk* Kbh. 1988.

Jacobsen, H.G.: *Erhvervsdansk: Opslagsbog. Praktiske sprogproblemer* Kbh. 1988 (2. reviderede udgave; 1. udg. 1985).

Mægaard, B. & Ruus, H.: *Hyppige Ord i Danske Romaner* Kbh. 1981.

Mægaard, B. & Ruus, H.: *Hyppige Ord i Danske Børnebøger* Kbh. 1981.

Mægaard, B. & Ruus, H.: *Hyppige Ord i Danske Aviser, Ugeblade og Fagblade 1-2* Kbh. 1986.

Nydanske Studier 12: Sprognormer i Norden. Indlæg ved et fællesnordisk symposium i København, oktober 1978. Redigeret af Erik Hansen og Peder Skyum-Nielsen.

Klaus Kjøller

Preben Kihl: En skoledrengs staveregler. Odense Universitetsforlag 1988.

Den 7. oktober 1988 forsvarede lektor ved Danmarks Lærerhøjskoles afdeling i Odense sin disputats med ovenstående titel ved Odense Universitet. Der var ifølge forfatterens eget udsagn i forordet ikke oprindelig planlagt et arbejde af det omfang, som blev resultatet. Det hele begyndte en regnvejrsdag i slutningen af sommerferien, hvor forfatteren forelagde sin da 7-årige søn, som havde afsluttet 1. klasse, et større antal stavcord. I løbet af 9 dage stavede drengen ca. 600 ord, som faderen dikterede og skrev ned efter sønnens mundtlige stavning. 3 måneder senere stavede drengen ca. 300 ord i løbet af 4 dage. Og et år efter første forsøg blev drengen sat til at stave de ord igen, som han havde stavet forkert ved 1. og 2. forsøg, ca. 350 ord.

Strategien blev ændret noget undervejs. Fra forsøg 1 var der ingen båndoptagelse, men forsøg 2 og 3 blev optaget på bånd. Proceduren fra 1 blev også ændret, så det ved 2 og 3 var drengen selv, der skrev ordene ned. Desuden indføjedes der et mellemed, idet drengen inden nedskrivningen selv gentog ordet. Disse ændringer blev foretaget, fordi »det undervejs blev en af undersøgelsens vigtigste antagelser, at K. stavede på grundlag af sin egen lydlige version af ordene i sit sprog«. Derpå blev båndene transskriberet på »grundlag af K.s udtale af staveordene.« (s. 17).

Man må nok tage nogle forbehold over for denne fremgangsmåde. Forsøg 1 burde være betragtet som pilotforsøg og være ladet helt ude af betragtning ved den endelige vurdering. Det er en utilfredsstillende løsning på manglen af båndoptagelse af 1. forsøg at lade drengen udtale de fejlstavede ord et helt år efter og skrive denne udtale ned. Der sker jo ofte meget med børns udtale under læseindlæring, og selv om drengen efter de intelligensprøver at dømme, der indledningsvis blev taget på ham, lå godt over gennemsnittet, så er læseindlæringen ikke afsluttet efter 1. klasse. Det er yderligere et spørgsmål, om drengen altid har udtalt staveordene med sin naturlige udtale, når han gentog dem lige efter faderen. Og dette kan være af betydning, fordi stavningen måske i nogle tilfælde har fulgt drengens bevidsthed om hans naturlige udtale, og ikke den præsterede udtale. Endelig er der tilfælde, hvor man næsten tvivler på, at en københavnerdreng i K.s alder virkelig har haft den angivne udtale. Det gælder især kortvokal, navnlig /a/ og /æ/ og særlig i r-forbindelse, hvor forfatteren anfører udtale med kort vokal, men hvor K. fejlstaver med enkeltkonsonant efter vokalen, fx 'træfə TRAFE for <træffe>, 'trægə TRÆKE for <trække>, 'snøgə SNAKE for <snakke>, det første oven i købet med A for <æ> (s. 60). Mon der dog ikke er vokalforlængelse i drengens udtale, så fejlene kan betragtes som fonetiske?

Formålet med undersøgelsen har imidlertid ikke været at konstatere, på hvilket stavefærdighedsniveau den 7-8 årige dreng befandt sig i sammenligning med jævnaldrende eller ældre aldersgrupper, derimod »at beskrive og forklare« stavefejlene (s. 11) for at klarlægge drengens stavestrategier. Beskrivelsesmetoden er bogstav-lyd-metoden, eller rettere omvendt, idet forholdet mellem drengens udtale og gengivelsen heraf ved hjælp af bogstaver er undersøgelsens og beskrivelsens genstand. Undersøgelsen bygger dermed på den forudantagelse, at der lyd for lyd sker en omsætning fra lyd til bogstav ved nedskrivningen af

hvert eneste ord. Det vedkender forfatteren sig da også og gennemfører sin metode med denne bevidsthed.

Det er en udmærket opgave at stille sig at beskrive forholdet mellem bogstav og lyd i det danske sprogsystem, altså i rigssprogsnormen, sådan som Chr. Becker-Christensen for nylig har gjort det på forbilledlig vis i *Bogstav og Lyd* (1988). Men metoden er måske mindre adækvat, når formålet er at finde årsagerne til stavfejl, idet den bevirker, at fortolkeren forlods giver tolkningerne den drejning, at alle stavfejl beror på et misforhold mellem bogstav og lyd. Derved afskærer han sig fra at få øje på den mulighed, at nogle fejl kan være visuelt betingede eller skyldes opfattelsen af et ord som fremmed. Der forekommer ellers en del eksempler i forfatterens materiale, hvor sådanne konklusioner var nærliggende.

Allerede ved forsøg 1, altså inden 2. klasse, staver K. således ordet <benzin> BÆNXIND, og også senere viser drengen fornemmelse for fremmedords særlige status, når han på tidspunkt 3 staver <dinosaur> DINUCAVER.

Formentlig er det lyd-bogstav-metoden, der har fået forfatteren til at forsyne sine fejltypen med nogle Chomsky-inspirerede overskrifter, der forekommer mig uhensigtsmæssige og uhensigtsmæssigt anvendt. a) Fonetiske fejl og b) Analogifejl eller hyperkorrektioner slås sammen til en årsagstype under betegnelsen Kompetencefejl. Det er de fejl, der lader sig beskrive som fejlvalg mellem de to korrespondencemuligheder, en given lyd i reglen har på dansk i en bestemt kontekst, fx MAN for <mand> (fonetisk fejl) og HEND for <hen> (hyperkorrektion). Det forhold, at begge slags optræder hos samme individ, som det her i reglen er tilfældet, vidner om, at den pågældende har fattet principperne, kan systemerne, blot ikke altid udfører den vedtagne mulighed i det enkelte ord. Forfatteren betragter ud fra sin – ganske vist diskutabel – holdning heller ikke disse fejl som »egentlige fejl«.

De fejl derimod, der ikke kan passes ind i korrespondencesystemerne, klassificeres i den fra et sprogvidenskabeligt synspunkt noget ejendommeligt og ikke synderlig deskriptivt benævnte type »udanske eller egentlige fejl«, altså fejl, der bedømmes som alvorligere end kompetencefejlene, men ikke desto mindre samles under betegnelsen Semi-Kompetencefejl. Hertil henføres fx -ld og -nd for henholdsvis <l> og <n> i tilfælde, hvor der ikke er stød på konsonanten, som i BÆNXIND, der har stød på vokal, eller som VELD for <vel>, der slet ikke er bærer af noget stød. En anden type, der henføres til samme kategori, er anvendelsen af dobbeltskrevet konsonant efter lang vokal, fx KÆPPE for <kæbe>. Navnlige det sidste eksempel virker det stødende at få placeret som en »udansk fejl«, eftersom resultatet er et fuldgodt dansk ordbillede. Havde der endda været stavet *kæbbe, så kunne man have taget brud på korrespondenceregler under overvejelse. Men denne og flere lignende tolkninger er konsekvensen af, at et skrevet ord aldrig bliver betragtet som en intern strukturel enhed.

De psykologiske fejl er rodekassen, hvor de fejl anbringes, som forfatteren ikke ud fra sin metode har kunnet give en sproglig forklaring på. Deres fællespræg er ifølge forfatteren, at det er lange ord. Foruden længde har ordene imidlertid også til fælles, at det er fremmedord. Stavemåderne fremviser da også nogle af de ikke sprogspecifikke elementpåvirkninger, som netop fremmedord

er udsat for, fx LINIOLIOM for <linoleum>, hvor stavelserne gøres ensartede, RAPPIRASJON for <reparation> med ombytning, så bagtungevokalen kommer først og LEGETISMION for <legitimation>, der foruden ombytningerne har den udbredte fordanskning af fremmed tryksvag stavelse nr. 2 foran trykstærk, som består i ændring af fuldvokal /i/ til /e/, jf. stavfejl som *relgejon* for <religion> eller *hosbetal* for <hospital>. Forfatteren har samlet disse »psykologiske« fejl under overskriften Performansfejl med henvisning til Chomsky 1965. Det forekommer mig dog, at der her netop må være tale om kompetencefejl, da de skyldes, at sprogbrugeren ikke kender og behersker det sprogsystem, der ligger bag ordenes korrekte udtale og stavning.

Undersøgelsen omfatter kun en enkelt person. Dette fremhæver forfatteren som en særlig fortjeneste ved den. Man skulle derved få et klarere billede af stavestrategierne end gennem fx Noesgaards (1945) og Löbs (1983) masseundersøgelser. Det er nok rigtigt, at en enkelt forsøgsperson kan give renere fodslag. På den anden side må man ikke underkende, at det mere brogede billede kan være et sandere billede af virkeligheden. Den samme (stave)fejl, begået af forskellige personer kan have forskellig årsag, som når jyden skriver: *jeg ligger gaverne under juletræ*, fordi hans dialekt kun har ét verbum, der bruges både transitivt og intransitivt, mens københavnere, der begår samme fejl, når man *ligger i kakkellovnen*, herved placerer sig i en social lavstatusgruppe. De fleste dansklærere vil have erfaret, at konsekvens i stavfejl findes hos de færreste, selv inden for samme tekst. Dansklærere ved også, at skolebørn ikke blot skriver den regelrette lydligt betingede hyperkorrekte fejl *han skal vandrer*, men også *han skal spiser* og *han skal går*. Sproget har mange analogier.

Alligevel er det fortjenstfuldt, at der er foretaget en så tilbundsående undersøgelse af en enkelt persons stavning. Blot må værdien af den kvalitative undersøgelse ikke overdrives på bekostning af værdien af den kvantitative. De er nødvendige supplement til hinanden. Forfatteren benytter da også selv Noesgaards kvantitative resultater som argument, da han som en konsekvens af progressionen i forsøgspersonens fejltypen opstiller en hypotese om en trinvis staveindlæring. Hypotesen bygger blandt andet på det forhold, at når der i et stavesystem hos K. forekom hyperkorrektioner, så er der også altid fonetiske fejl, mens det omvendte ikke nødvendigvis var tilfældet. Hypotesen støttes af, at man i Noesgaards (1945) data finder langt flere fonetiske fejl end hyperkorrektioner.

Denne progression og den deraf afledte hypotese om hvorledes staveindlæringen skrider frem med beherskelse af lydanalysen som første trin, kan være en følge af den anvendte indlæringsmetode, her stavemetoden. Egentlig måtte man næsten undre sig over, at der hos K. ved forsøg 1 overhovedet forekom hyperkorrektioner. Et vedlagt brev fra K.s lærer er en interessant kommentar. Han gør opmærksom på, at den metodiske stavetræning først begynder i 3. klasse, og at stavemetoden er benyttet til læseindlæring, da børn i 1. klasse jo skal lære at læse og skrive. Dette forhold åbner mulighed for den tolkning, at ordbilleder også kan have betydning for stavningen, specielt hos det velbegavede barn, der finder sine egne veje.

Som metodisk nyskabelse fremhæver forfatteren, at fejlprocenterne er udregnet således, at antallet af forekommende fejlstavninger af en bestemt type

er sammenholdt med antallet af mulige fejlstavninger af samme slags. Mig bekendt er der ingen andre, der har anvendt dette beregningsgrundlag, end Jørn Lund i en undersøgelse, der måler graden af dialektpræg hos elever i Hirtshals Kommune (Skolen, Samfundet og Dialekten, 1983). Og metoden må anses for velegnet til netop den type af undersøgelser, hvor forsøgslederen ud fra en forhåndsopfattelse af, hvad man overhovedet kan forvente, har udvalgt de ord, der skal prøves i. I det foreliggende forsøg er anvendeligheden yderligere betinget af lyd-bogstav-metoden. Ved en intern skriftsprogsundersøgelse ville antallet af mulige fejl stige stærkt, fx kunne man ikke ved forvekslingerne af <n>/<nd> nøjes med de tilfælde, hvor stødet ligger på konsonanten, som potentielle fejlmuligheder, man måtte medregne alle tilfælde, hvor <n> og <nd> står i finalposition.

Forfatteren af den her behandlede disputats er ikke sprogforsker af uddannelse, men psykolog. Det foreliggende arbejde er imidlertid en sproglig undersøgelse, men perspektiveringen er pædagogisk-psykologisk. Formålet har været, at undersøgelsen skal »danne reference for studiet af specialundervisningsbørnenes stavning« (s. 12). Et interessant perspektiv. Men om det er muligt at slutte fra en enkelt velbegavet elevs mulige strategier til elever med specielle stavevanskeligheder, det må nok efterprøves nøjere. Fremtidige undersøgelser af et større antal elever med kompetencespredning og undervist efter forskellige metoder, vil vise, om forfatteren af denne afhandling har haft ret.

Vibeke Sandersen